

Univerzita Palackého v Olomouci

Právnická fakulta

Veronika Hrbková

Nepříčetnost a zmenšená přičetnost

Diplomová práce

Olomouc 2011

Já, níže podepsaná Veronika Hrbková, autorka diplomové práce na téma Nepříčetnost a zmenšená příčetnost, která je literárním dílem ve smyslu zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), dávám tímto jako subjekt údajů svůj souhlas ve smyslu § 4 písm. e) zákona č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů, správci: UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI, Křížkovského 8, 771 47 Olomouc, Česká republika ke zpracování osobních údajů v rozsahu: jméno a příjmení v informačním systému, včetně zařazení do katalogů, a dále ke zpřístupnění jména a příjmení v katalogích a informačních systémech Univerzity Palackého v Olomouci, a to včetně neadresného zpřístupnění pomocí metod dálkového přístupu. Údaje mohou být takto zpřístupněny uživatelům služeb Univerzity Palackého v Olomouci. Realizaci zpřístupnění zajistí ke dni podání tohoto prohlášení vnitřní složka Univerzity Palackého v Olomouci – Informační centrum UP.

Souhlas se poskytuje na dobu ochrany autorského díla dle zákona č. 121/2000 Sb.

Prohlašuji, že moje osobní údaje výše uvedené jsou pravdivé.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma Nepříčetnost a zmenšená příčetnost vypracovala samostatně a citovala jsem všechny použité zdroje.

V Olomouci dne

.....

Touto cestou bych chtěla poděkovat vedoucímu své diplomové práce, Doc. JUDr. Alexandru Nettovi, CSc., za odborné vedení a dále všem, kteří mě během vypracování této práce podporovali.

Obsah

Úvod.....	6
1 Historický vývoj právní úpravy nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti	8
1.1 Vývoj právní úpravy nepřičetnosti.....	8
1.1.1 Vývoj do vydání Obecného zákoníku o zločinech a jejich trestání (1787).....	8
1.1.2 Obecný zákoník o zločinech a jejich trestání (1787).....	9
1.1.3 Zákoník o zločinech a těžkých policejních přestupcích (1803) a Zákon o zločinech, přečinech a přestupcích (1852)	9
1.1.4 Trestní zákon z roku 1950 a Trestní zákon z roku 1961	11
1.2 Vývoj právní úpravy zmenšené přičetnosti.....	12
2 Platná právní úprava nepřičetnosti	14
2.1 Vymezení pojmu (ne)přičetnost.....	14
2.2 Biologické kritérium nepřičetnosti	15
2.3 Psychologické kritérium nepřičetnosti.....	18
2.4 Relativní trestní odpovědnost mladistvých.....	21
3 Platná právní úprava zmenšené přičetnosti.....	24
3.1 Vymezení pojmu zmenšená přičetnost	24
4 Odpovědnost za trestné činy spáchané pod vlivem alkoholu nebo jiné návykové látky	27
4.1 Pojem návykové látky.....	27
4.2 Možnosti řešení otázky trestní odpovědnosti za čin spáchaný v nepřičetnosti vyvolané aplikací návykové látky	28
4.3 Trestný čin opilství	30
4.3.1 Historický exkurs do vývoje právní úpravy trestného činu opilství.....	31
4.3.2 Platná právní úprava trestného činu opilství.....	32
5 Právní úprava sankčních důsledků nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti.....	36
5.1 Dualismus trestních sankcí	36
5.2 Tresty ukládané nepřičetným a zmenšeně přičetným pachatelům podle platné právní úpravy	37
5.3 Ochranná opatření ukládaná nepřičetným a zmenšeně přičetným pachatelům podle platné právní úpravy	40

5.3.1	Ochranné léčení a jeho uložení nepřičetnému a zmenšeně přičetnému pachateli	40
5.3.2	Zabezpečovací detence a její uložení nepřičetnému a zmenšeně přičetnému pachateli.....	42
6	Srovnání české právní úpravy se zahraniční právní úpravou.....	45
6.1	Právní úprava ve Slovenské republice	45
7	Úvahy de lege ferenda	48
	Závěr.....	51
	Seznam použité literatury.....	53
	Anotace.....	56
	Annotation.....	57

Úvod

Tématem mé diplomové práce je nepřičetnost a zmenšená přičetnost. Jde o instituty, které zaujímají v oblasti trestního práva nepochybně významné místo. Je tomu tak zejména proto, že přičetnost je jedním z předpokladů trestní odpovědnosti pachatele. Pokud tedy pachatel spáchá čin v nepřičetnosti způsobené duševní poruchou, neodpovídá za něj. U zmenšeně přičetného pachatele sice trestní odpovědnost vyloučena není, ale uplatňuje se u něj odchylný postup z hlediska sankcionování. Trestní právo tak reflektuje skutečnost, že k pachatelům, jejichž stav duševního zdraví se odchyluje od normy a dosahuje intenzity nepřičetnosti či zmenšené přičetnosti, je třeba přistupovat odlišně než k pachatelům přičetným.

Problematika nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti je poměrně rozsáhlá a dost složitá. Mým záměrem není rozebrat tuto oblast vyčerpávajícím způsobem, neboť to ani není možné, vzhledem k rozsahu práce. Ve své práci chci vystihnout podstatu nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti a stěžejní aspekty této problematiky.

Cílem mé práce je tedy vymezit a charakterizovat nepřičetnost a zmenšenou přičetnost, objasnit význam těchto institutů z hlediska trestní odpovědnosti.

První kapitola obsahuje nástin historického vývoje právní úpravy nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti.

Kapitola druhá se věnuje platné právní úpravě. Je zde vymezen pojem nepřičetnosti v návaznosti na biologické a psychologické kritérium tohoto pojmu. Rovněž jsou zde uvedeny typy duševních poruch, které je možno zahrnout pod legální definici duševní poruchy, kterou nově podává trestní zákoník v ustanovení § 123 trestního zákoníku. Prostor je také věnován relativní trestní odpovědnosti mladistvých, kde je významným pojmem rozumová a mravní vyspělost.

Třetí kapitola se zaměřuje na vymezení a charakteristiku zmenšené přičetnosti a její význam pro trestní právo.

Vzhledem k tomu, že alkohol a jiné návykové látky jsou v současnosti významnou příčinou páchaní trestné činnosti, je ve čtvrté kapitole rozebrána odpovědnost za trestné činy spáchané pod vlivem návykové látky, včetně trestného činu opilství.

V páté kapitole jsou uvedeny sankční důsledky nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti. Je zde rovněž podána bližší charakteristika ochranného léčení a zabezpečovací detence. Jde o ochranná opatření významná z hlediska jejich ukládání nepřičetným a zmenšeně přičetným pachatelům.

Šestá kapitola je věnována srovnání platné právní úpravy České republiky s právní úpravou na Slovensku. Dlouhá léta se obě země řídily stejným trestním zákonem, a rovněž v obou zemích nedávno proběhla rekodifikace trestního práva. V čem se obě právní úpravy v současnosti shodují a v čem se liší, se lze dozvědět v této kapitole.

Diplomová práce obsahuje kromě rozboru platné právní úpravy i návrhy de lege ferenda, které jsou zachyceny v sedmé kapitole. Základ úvah de lege ferenda vychází především z odborných článků některých autorů.

Při vypracování této práce jsem vycházela z platné právní úpravy nepříčetnosti a zmenšené příčetnosti, z učebnic trestního práva hmotného, komentovaných zákonů, rozsáhlé soudní judikatury a četných odborných článků. S ohledem na skutečnost, že problematika nepříčetnosti a zmenšené příčetnosti souvisí s duševními poruchami, využívala jsem rovněž odborné publikace zaměřené na soudní psychiatrii a psychologii.

Při psaní práce byla využita metoda analýzy odborného textu, metoda popisná, a pokud jde o kapitolu šestou, metoda komparativní.

1 Historický vývoj právní úpravy nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti

Právo přistupovalo odlišně k duševně nemocným osobám, zejména co se týče trestního postihu vůči nim, již v dobách dávno minulých. V průběhu historie se zákonodárství různých států snažilo zohledňovat fakt, že na osoby duševně choré je třeba pohlížet jinak než na duševně zdravé jedince, a rovněž je za jejich jednání, které se dostalo do rozporu se zákonem, odlišně sankcionovat, resp. je netrestat.

V následujícím výkladu se zaměřím na některé zlomové okamžiky pro vývoj nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti.

1.1 Vývoj právní úpravy nepřičetnosti

1.1.1 Vývoj do vydání Obecného zákoníku o zločinech a jejich trestání (1787)

V římském právu se osoby duševně choré označovaly nejprve společným pojmem „furiosi“, později došlo k rozčlenění na „furiosi, mente capti, dementes“. Těmto osobám se odpouštěl trest, pokud však byl takový pachatel nebezpečný, mohl být držen ve vězení. Ani kanonické právo netrestalo „šílené“ osoby, stejně jako „blbé“, „náměsíčné“ či „osoby v horečce“.¹

Dle středověkého Constitutio Criminalis Carolina (Hrdelní řád Karla V.) z roku 1532, který podpůrně platil i na našem území (do roku 1768), zůstaly bez trestu osoby „beze smyslů“, které v tomto stavu usmrtily člověka. Pokud šlo o jiné činy než usmrcení spáchané osobou „beze smyslů“, byl trest stanoven na základě rady znalců.² V 16. století nastal v problematice trestání duševně nemocných pachatelů určitý zlom, neboť právě v této době lze nalézt první zmínky o znalcích. Znaleckou činnost tehdy vykonávali nejen lékaři (doktoři medicíny), ale i ranhojiči nebo lidé, kterým se dostávalo úcty pro své znalosti, ačkoliv sami neléčili. Do té doby rozhodovali o duševním stavu osob, resp. o tom, kdo je duševně nemocný a kdo ne, samotní soudci.³

Dle Constitutio Criminalis Ferdinandea (1656) se netrestaly jen osoby zcela beze smyslů. Stejně tak Constitutio Criminalis Josephina (Hrdelní řád Josefa I. z roku 1707) ponechával bez trestu osoby, které byly zcela zbaveny rozumu. U osob zbavených rozumu

¹ RÁLIŠ, Antonín. *Studie o přičetnosti*. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislavě, 1931, s. 21.

² ŘÍHA, Jirí. Vývoj právní úpravy nepřičetnosti na našem území. *Trestní právo*, 2007, roč. 12, č. 4, s. 35.

³ ŠTUDENT, Vladimír. *Soudní psychiatrie a trestní právo*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989, s. 15.

pouze částečně však trest zmírňoval.⁴ Podle některých autorů (např. Študent, Dufek) lze právě zde najít počátky institutu zmenšené přičetnosti.

Dalším významným počinem byla Constitutio Criminalis Theresiana (Tereziánský trestní zákon z roku 1768), která platila pro celé rakouské císařství kromě Uher. Tento zákon se pokládá za pokrokový zejména proto, že jím byla rozšířena oblast duševních stavů, které způsobovaly buď beztrestnost, nebo alespoň mírnější trestání, podle toho, zda byla osoba zbavena rozumu zcela nebo jen zčásti. Okruh psychopatologických stavů byl doplněn např. o hluchotu, hluchoněmost, melancholii, oslabení smyslů, mohutné afekty nebo opilost.⁵ Zákon tak poměrně kasuisticky vypočítával tyto stavy vylučující či zmírňující trest.

1.1.2 Obecný zákoník o zločinech a jejich trestání (1787)

Tento zákoník Josefa II., který poprvé zakotvil zásadu „nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege“, byl zlomový rovněž v tom smyslu, že duševní stavy vylučující nebo zmírňující trest (stavy nepřičetnosti) již nepovažoval za polehčující okolnosti, jako tomu bylo v Tereziánském trestním zákoně, ale upravoval je jako okolnosti, které vylučují „zlý úmysl“, nešlo proto o trestný čin.⁶ Navíc tento zákon nebyl již tak kasuistický, ale operoval spíše s obecnými pojmy. Za nepřičetného byl považován pachatel, který byl beze smyslů, zcela zbaven rozumu. Dalšími důvody, které vylučovaly trestnost, byly např. spáchání činu při střídavém pomnutí smyslů v době, kdy pomnutí trvalo, spáchání činu v nahodilém opilství nebo v pomatení mysli, kdy si pachatel nebyl vědom svého jednání, spáchání činu před dovršením dvanáctého roku.⁷

1.1.3 Zákoník o zločinech a těžkých policejních přestupcích (1803) a Zákon o zločinech, přečinech a přestupcích (1852)

Josefínský zákoník příliš dlouho neplatil. Již roku 1796 byla zavedena osnova nového trestního zákoníku jako Západohaličský trestní zákoník a po drobných úpravách byl v roce 1803 vyhlášen jako Zákoník o zločinech a těžkých policejních přestupcích. Platil pro celou monarchii mimo Uher a obsahoval jak hmotné, tak procesní právo. Vyznačoval se přesností a přehledností úpravy.⁸

⁴ ŘÍHA, Jiří. Vývoj právní úpravy nepřičetnosti na našem území. *Trestní právo*, 2007, roč. 12, č. 4, s. 35.

⁵ DUFEK, Miroslav a kol. *Soudní psychiatrie pro právníky a lékaře*. Praha: Orbis, 1976, s. 18.

⁶ ŘÍHA, Jiří. Vývoj právní úpravy nepřičetnosti na našem území. *Trestní právo*, 2007, roč. 12, č. 4, s. 37.

⁷ RÁLIŠ, Antonín. *Studie o přičetnosti*. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislavě, 1931, s. 22.

⁸ ŘÍHA, Jiří. Vývoj právní úpravy nepřičetnosti na našem území. *Trestní právo*, 2007, roč. 12, č. 4, s. 38.

Zákon č. 117/1852 ř. z., o zločinech, přečinech a přestupcích byl v podstatě novelizací zákona z roku 1803. Na rozdíl od něj však zákon z roku 1852 obsahoval jen materiální právo a procesní právo bylo ponecháno zvláštní úpravě. Ustanovení upravující důvody vylučující zlý úmysl bylo téměř doslovně převzato ze zákona z roku 1803, který je zase převzal z Josefinského zákoníku. U nepřičetnosti z důvodu věku se akorát zvýšila věková hranice ze dvanácti na čtrnáct let.⁹

Skutečnost, že důvody nepřičetnosti byly zařazeny mezi důvody vylučující zlý úmysl, se tehdy stala předmětem kritiky. A to hlavně proto, že důvody vylučující přičetnost byly upraveny ve stejném ustanovení s ostatními důvody vylučující zlý úmysl (nutná obrana, krajní nouze, skutkový omyl), ačkoliv ty mají zcela jinou povahu a nemají spolu nic společného.¹⁰

Pokud jde o důvod nepřičetnosti týkající se věku, ten byl později ze zákona vypuštěn, neboť došlo k přijetí zákona č. 48/1931 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží, který trestní odpovědnost mladistvých upravoval speciálně. Zákon rozlišoval mezi nedospělými a mladistvými. Nedospělí (nedovršili v době spáchání činu čtrnáctého roku) se pokládali za nepřičetné, nebyli tedy trestně odpovědní. Mladiství (v době činu dovršili čtrnáctého roku, ale nedokonalí osmnáctého roku) trestně odpovědní byli a spadali do působnosti tohoto zákona.¹¹

Zákon speciálně upravil nepřičetnost mladistvých v § 2 odst. 2: „Mladistvý není však trestný také, nemohl-li pro značnou zaostalost v době činu rozpoznat jeho bezprávnost nebo řídit své jednání podle správného rozpoznání.“ Zatímco u nedospělých se nepřičetnost presumovala, mladistvý byl shledán nepřičetným, pokud splňoval podmínky v § 2 odst. 2 zákona č. 48/1931 Sb. „Značně zaostalý“ byl mladistvý, který přes svůj věk nedosáhl takového stupně intelektuálního nebo mravního vývoje, jakého zpravidla dosahuje mládež, která dovršila čtrnáctý rok svého věku.¹²

Ve zmiňovaném ustanovení již lze vyzorovat kromě biologického kritéria nepřičetnosti (zde značná zaostalost) také kritéria psychologická (způsobnost rozpoznávací a určovací), která ve starším zákonodárství nenajdeme. Tam již samotné formy těžkých duševních poruch a psychopatologické stavy (biologická kritéria) svou intenzitou vedly bez dalšího k nepřičetnosti.¹³ Psychologickým kritériím se nejprve věnovala nauka trestního

⁹ ŘÍHA, Jiří. Vývoj právní úpravy nepřičetnosti na našem území. *Trestní právo*, 2007, roč. 12, č. 4, s. 38.

¹⁰ ŘÍHA, Jiří. Vývoj právní úpravy nepřičetnosti na našem území. *Trestní právo*, 2007, roč. 12, č. 5, s. 38.

¹¹ KALLAB, Jaroslav. *Trestní právo hmotné platné v zemi české a moravskoslezské: část obecná i zvláštní*. Praha: Melantrich, 1935, s. 42.

¹² POLÁČEK, František a kol. *Československé trestní zákony platné v zemích české a moravskoslezské*. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1946, s. 520.

¹³ RÁLIŠ, Antonín. *Studie o přičetnosti*. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislavě, 1931, s. 33.

práva, a to na přelomu 19. a 20. století, kdy byla rozpracována tzv. biologicko-psychologická definice nepřičetnosti v podstatě tak, jak ji známe v dnes platných zákonech.¹⁴

1.1.4 Trestní zákon z roku 1950 a Trestní zákon z roku 1961

Ačkoliv po vzniku Československé republiky byly snahy rekonstruovat trestní právo a došlo k vypracování několika osnov nového trestního zákona, novou právní úpravu se nepodařilo přijmout. Tak zákon z roku 1852, který byl po vzniku Československé republiky recipován do československého právního řádu, platil až do roku 1950, kdy byl přijat nový trestní zákon č. 86/1950 Sb.

Nepřičetnost byla v zákoně z roku 1950 upravena v hlavě druhé nazvané „Základy trestní odpovědnosti“ v § 11 pod označením „Nepřičetnost“ takto: „Kdo pro duševní poruchu nemohl v době činu rozpoznat, že jeho jednání je pro společnost nebezpečné nebo ovládat své jednání, není za takový čin trestně odpovědný.“

Formulace nepřičetnosti byla v tomto zákoně zcela jiná než v předešlých úpravách. Jako biologické kritérium zde figuroval obecný pojem duševní porucha, namísto výčtu různých duševních stavů. Mohlo jít o dočasnou či trvalou duševní poruchu, původ této poruchy nerozhodoval. Komentáře i učebnice z tehdejší doby se snažily uvádět duševní poruchy, které nejčastěji vedou k nepřičetnosti.¹⁵

Jak je ze znění § 11 patrné, byla zde již do zákona promítnuta i kritéria psychologická. Zákon z roku 1950 nově vycházel z materiálního pojetí trestného činu, proto byla způsobilost rozpoznávací formulována jako schopnost rozpoznat nebezpečnost činu pro společnost. V osnovách, které byly za tzv. První republiky vypracovány, se jako psychologické kritérium uváděla schopnost rozpoznat bezprávnost činu.¹⁶

Trestní zákon z roku 1950 platil do konce roku 1961. Prvního ledna 1962 nabyl účinnosti nový trestní zákon č. 140/1961 Sb., který platil až do konce roku 2009. Zásadní změny ve formulaci nepřičetnosti však nepřinesl. Stejně jako zákon z roku 1950, vymezoval zákon č. 140/1961 Sb. nepřičetnost, resp. důvody vylučující přičetnost prostřednictvím biologicko-psychologického kritéria. Nepřičetnost byla upravena opět v hlavě druhé pojmenované „Základy trestní odpovědnosti“, tentokrát však v § 12, který nesl název „Nepřičetnost“. Zde je jeho znění: „Kdo pro duševní poruchu v době spáchání činu nemohl rozpoznat jeho nebezpečnost pro společnost nebo ovládat své jednání, není za tento čin trestně

¹⁴ ŘÍHA, Jiří. Vývoj právní úpravy nepřičetnosti na našem území. *Trestní právo*, 2007, roč. 12, č. 5, s. 38.

¹⁵ CÍSAŘOVÁ, Dagmar, VANDUCHOVÁ, Marie. *Nepřičetný pachatel*. Praha: Institut pro další vzdělávání soudců a státních zástupců, 1995, s. 19.

¹⁶ ŘÍHA, Jiří. Vývoj právní úpravy nepřičetnosti na našem území. *Trestní právo*, 2007, roč. 12, č. 7-8, s. 40.

odpovědný.“ V druhém odstavci § 12 se uvádělo, že aplikace prvního odstavce není možná, přivedl-li se pachatel do stavu nepřičetnosti, byť i z nedbalosti, požitím alkoholického nápoje nebo omamného prostředku. Takový pachatel pak plně odpovídal za trestný čin, který spáchal. Odstavec druhý § 12 byl vypuštěn novelou zákonem č. 557/1991 Sb., která současně zavedla trestný čin opilství.¹⁷

1.2 Vývoj právní úpravy zmenšené přičetnosti

Počátky zmenšené přičetnosti lze vyzorovat v Hrdelním řádu Josefa I. z roku 1707. Ten sice ponechával bez trestu ty, kteří byli úplně zbaveni rozumu, ale osoby zbavené rozumu jen částečně trestal mírněji. Rovněž Tereziánský trestní zákon ukládal mírnější tresty za činy spáchané v určitých duševních stavech (hluchota, hluchoněmost, oslabení smyslů, silné afekty aj.). Ačkoli tedy právní úpravy z dob minulých neznaly institut zmenšené přičetnosti, uznávaly určité duševní stavy jako polehčující okolnosti.¹⁸ Tak tomu bylo i v rakouském trestním zákoně z roku 1852, kde bylo polehčující okolností, pokud byl pachatel mdlého rozumu (§ 46 písm. a)).¹⁹

O zmenšené přičetnosti se v minulosti v teorii trestního práva vedly spory (o názvu, vymezení, právní podstatě, o jejím zařazení). U nás se k problematice zmenšené přičetnosti na počátku 20.století vyjadřovali zejména Prušák, Kallab a Ráliš, v 60. letech 20. století pak hlavně Nezkusil a Knobloch.²⁰

Trestní zákon z roku 1950 pojem zmenšené přičetnosti neznal. Tento termín se prozatím vyskytoval jen v teorii. Ustanovení § 21 však upravovalo stav blízký nepřičetnosti jako polehčující okolnost. Tento stav si pachatel nesměl přivodit sám, zejména požitím alkoholického nápoje. Novela trestního zákona z roku 1956 (zákon č. 63/1956 Sb.) změnila ustanovení § 21 tak, že nahradila stav blízký nepřičetnosti za stav zmenšené přičetnosti, přičemž stále šlo o polehčující okolnost. Pojem zmenšené přičetnosti zákon nevynezoval a ponechával to teorii a praxi.²¹

Trestní zákon z roku 1961 pojem zmenšená přičetnost znal, opět ho ale nevynezoval a ponechával jeho vymezení výkladu. Podstatné však je, že na rozdíl od dřívější úpravy, pojednává zákon z roku 1961 o zmenšené přičetnosti mimo rámec polehčujících okolností.

¹⁷ ŘÍHA, Jiří. Vývoj právní úpravy nepřičetnosti na našem území. *Trestní právo*, 2007, roč. 12, č. 7-8, s. 43.

¹⁸ SOLNAŘ, Vladimír a kol. *Základy trestní odpovědnosti*. 2. vydání. Praha: Orac, 2004, s. 238.

¹⁹ RÁLIŠ, Antonín. *Studie o přičetnosti*. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislavě, 1931, s. 74.

²⁰ CÍSAŘOVÁ, Dagmar, VANDUCHOVÁ, Marie. *Nepřičetný pachatel*. Praha: Institut pro další vzdělávání soudců a státních zástupců, 1995, s. 22-23.

²¹ CÍSAŘOVÁ, Dagmar, VANDUCHOVÁ, Marie. *Nepřičetný pachatel*. Praha: Institut pro další vzdělávání soudců a státních zástupců, 1995, s. 19.

Toto nové pojetí bylo zdůvodňováno hlavně tím, že stav zmenšené přičetnosti nemusí vždy snižovat nebezpečnost pro společnost, což je pro polehčující okolnosti typické. Naopak jsou časté případy, kdy zmenšená přičetnost nebezpečnost činu zvyšuje. Zmenšená přičetnost také nemusí být nutně důvodem pro uložení mírnějšího trestu, uplatňuje se však zvláštní postup vůči pachateli dle § 25, § 32, § 72 trestního zákona.²²

Byly tak víceméně vyslyšeny kritické hlasy ze strany některých odborníků (hlavně Nezkusil a Knobloch), kteří považovali zařazení zmenšené přičetnosti mezi polehčující okolnosti za nevhodné hlavně z důvodů výše uvedených a kteří volali po změně právní úpravy.²³

²²SOLNAŘ, Vladimír a kol. *Základy trestní odpovědnosti*. 2. vydání. Praha: Orac, 2004, s. 240.

²³NEZKUSIL, Jiří, KNOBLOCH, Ferdinand. Několik podnětů k úpravě zmenšené přičetnosti v čs. trestním právu. *Právník*, 1961, roč. 100, č. 2, s. 149.

2 Platná právní úprava nepřičetnosti

2.1 Vymezení pojmu (ne)přičetnost

Podle českého trestního práva může být pachatelem trestného činu pouze fyzická osoba, která je v době činu přičetná a dosáhla patnáctý rok věku. Přičetnost je vedle věku obecným znakem trestného činu charakterizující pachatele trestného činu. Tyto znaky jsou shodné pro všechny trestné činy, neodlišují je od sebe navzájem a jsou důležité pro posouzení trestní odpovědnosti. Přičetnost je tedy jednou z podmínek trestní odpovědnosti.²⁴

Teorie vymezuje přičetnost jako způsobilost být pachatelem trestného činu, pokud závisí na duševních schopnostech pachatele.²⁵ Z takového vymezení je zřejmé, že pojem (ne)přičetnost je úzce spjat s osobou pachatele.

Zatímco pojem přičetnosti vymezuje teorie trestního práva, vymezení pojmu nepřičetnosti je ponecháno trestnímu zákonu. Ten definuje nepřičetnost pomocí důvodů, které přičetnost vylučují, chápe ji jako okolnost vylučující trestní odpovědnost.²⁶ Je tomu tak proto, že jako pravidelný stav se bere stav přičetnosti. Tedy nejen z věcných, ale i z legislativně-technických důvodů je jednodušší vyjádřit výjimky z pravidelného stavu přičetnosti, resp. přesně formulovat důvody nepřičetnosti.²⁷ Důvody vylučující přičetnost označuje česká teorie trestního práva termínem „kritéria nepřičetnosti“, která se dělí na kritéria biologická (lékařská) a kritéria psychologická (juristická).²⁸

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, platný a účinný od 1. 1. 2010, upravuje nepřičetnost v rámci své obecné části, v hlavě druhé („Trestní odpovědnost“), v díle čtvrtém („Pachatel, spolupachatel, účastník trestního činu“) v § 26, jenž je nazván „Nepřičetnost“, takto: „Kdo pro duševní poruchu v době spáchání činu nemohl rozpoznat jeho protiprávnost nebo ovládat své jednání, není za tento čin trestně odpovědný.“

Aby pachatel jednal v nepřičetnosti, musí být tedy splněny současně tyto podmínky:

- pachatel trpí duševní poruchou (biologické kritérium)
- pachatel není schopen rozpoznat protiprávnost činu nebo ovládnout své jednání (psychologické kritérium)

²⁴ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 185.

²⁵ Tamtéž.

²⁶ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní zákoník a trestní řád: s poznámkami a judikaturou*. Praha: Leges, 2009, s. 45.

²⁷ KRATOCHVÍL, Vladimír a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část*. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 194.

²⁸ SOLNAŘ, Vladimír a kol. *Základy trestní odpovědnosti*. 2. vydání. Praha: Orac, 2004, s. 231 a násl.

- ztráta rozpoznávací nebo ovládací schopnosti je důsledkem duševní poruchy (příčinná souvislost mezi biologickým a psychologickým kritériem)
- jak duševní porucha, tak i absence uvedených schopností jsou dány u pachatele v době činu²⁹

O nepřičetnosti, kterou platná právní úprava vymezuje v § 26 TZ³⁰, se někdy hovoří jako o nezaviněné nepřičetnosti.³¹ U nepřičetného totiž nelze mluvit o zavinění, nepřičetnost zavinění vylučuje. A to z toho důvodu, že nepřičetná osoba nemá schopnost rozpoznávací, nepřipadá u ní tedy v úvahu ani nejnížší možná forma zavinění (nevědomá nedbalost) nebo nemá schopnost ovládací, chybí jí tedy svoboda vůle jako předpoklad zavinění.³² Výjimku pak představují případy označované jako *actio libera in causa dolózní* a *kulpózní*.³³

2.2 Biologické kritérium nepřičetnosti

Biologickým kritériem nepřičetnosti je duševní porucha. Z psychiatrického hlediska se duševní poruchou rozumí zřetelná odchylka od běžné normy, resp. od stavu duševního zdraví a rovnováhy, tím se myslí stav úplné a sociální pohody.³⁴

Zdůrazňuje se, že duševní poruchu nelze ztotožňovat s duševní nemocí (chorobou). Pojem duševní nemoci je užším pojmem. Netík k tomu uvádí: „Samotný pojem duševní porucha je nejjobecnějším vyjádřením patologicky změněných psychických funkcí, eventuálně i chování a zahrnuje tedy nejen duševní nemoci, nýbrž i ostatní psychopatologické projevy a některá abnormní chování.“³⁵

Příčiny duševní poruchy mohou být různé. Duševní porucha může být způsobena samotnou duševní chorobou, ale i jinou nemocí, jejímž následkem je právě duševní porucha. Duševní porucha může být rovněž vyvolána požitím návykových látek, např. alkoholických nápojů nebo omamných látek. Existují také různé podoby duševní poruchy. Může být krátkodobá a přechodná, kdy trvá jen několik vteřin či minut (např. epileptický záchvat), ale i dlouhotrvající nebo trvalá (např. schizofrenie, mentální retardace). Duševní poruchy mohou být vrozené (např. mentální retardace) či získané (např. Alzeheimerova choroba, syndrom patologického hráčství).³⁶

²⁹ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 186.

³⁰ Zkratka TZ je v textu používána pro zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.

³¹ Např. KRATOCHVÍL, Vladimír a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část*. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 194 a násl.

³² JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 210-211.

³³ Pozn. zde jde o tzv. zaviněnou nepřičetnost. Podrobněji viz kapitola 4.

³⁴ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 186.

³⁵ NETÍK, Karel a kol. *Psychologie v právu: úvod do forenzní psychologie*. Praha: C. H. Beck, 1997, s. 67.

³⁶ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 187.

Významnou novinkou, kterou přinesl nový trestní zákoník, je legální vymezení duševní poruchy (§ 123 TZ): „Duševní poruchou se rozumí mimo duševní poruchy vyplývající z duševní nemoci i hluboká porucha vědomí, mentální retardace, těžká asociální porucha osobnosti nebo jiná těžká duševní nebo sexuální odchylka.“

Zakotvení definice duševní poruchy do zákona je zajisté velkým pokrokem, neboť zákon z roku 1961 ji nedefinoval. **Legální definice duševní poruchy** zastřešuje rozličné aspekty duševního zdraví jedince. Zákonodárce tak vymezil, které odchylky od duševního zdraví je třeba považovat za duševní poruchu pro účely trestního práva. Jisté však je, že pojem duševní poruchy není možné definovat s konečnou platností, neboť obor psychiatrie se neustále vyvíjí, objevují se nové poznatky, nové metody léčení a obsah pojmu duševní poruchy se mění s tímto pokrokem.³⁷

Za zmínku jistě stojí uvést, které případy se zařazují pod jednotlivé pojmy uvedené v ustanovení § 123 TZ.

Pod pojem **duševní poruchy vyplývající z duševní nemoci** spadají všechny somaticky podmíněné duševní nemoci. Například poruchy vyvolané organickým poškozením mozku (psychózy po poranění mozku), psychózy způsobené intoxikací nebo infekcí, epilepsie, mozkové nádory (exogenní psychózy). Patří sem i endogenní psychózy (schizofrenie nebo maniodepresivní poruchy). Lze sem zahrnout stavy v alkoholovém nebo drogovém opojení vyvolané nadměrnou konzumací alkoholu či drog, v důsledku nichž dojde k otravě organismu. Náleží sem též geneticky podmíněné nemoci jako je např. Downův syndrom.³⁸

Hluboká porucha vědomí může nastat i u jinak zdravého jedince, tzn. že její příčina není organického původu. Půjde nejčastěji o jednání v extrémních zátěžových situacích (např. ze strachu o blízkou osobu, ve stavu vyčerpanosti). Patří sem i chronické spánkové deprivace, „spánková opilost“, somnambulismus (náměsíčnost). Musí jít o hlubokou poruchu vědomí, je třeba sem zahrnout pouze taková jednání, u kterých intenzita posuzované poruchy výrazně překračuje normální projevy chování v zátěžových situacích a podstatně omezuje schopnost jedince smysluplně jednat.³⁹

Pokud jde o **mentální retardaci** (dříve oligofrenie, slabomyslnost), jejím základním příznakem je porucha intelektu, a to buď vrozená, nebo získaná během prvních dvou let života. Vedle porušeného intelektu (hodnoty IQ nižší než 70) lze u mentálně retardovaných

³⁷ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 187.

³⁸ ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákoník: komentář, I. díl*. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 1183.

³⁹ ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákoník: komentář, I. díl*. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 1184.

jedinců nalézt další psychopatologické příznaky postihující myšlení, jednání a emotivitu, především ale celou osobnost. Proto se při znaleckém posuzování přihlíží k celé struktuře jedincovy osobnosti, nelze vycházet pouze z určení IQ. Z forenzního hlediska se mentálně retardovaní často podílejí na trestných činech na základě návodu jedinců s vyšším intelektem (krádeže, zhářství). U těžké mentální retardace (IQ pod 35) se s trestnou činností prakticky setkat nelze.⁴⁰

Pod pojem **těžká asociální porucha osobnosti** se řadí specifické (smíšené) poruchy osobnosti (dříve označované jako „psychopatie“). U specifických poruch osobnosti, které jsou trvalého rázu, jde o povahovou odchylku od normy. Obecně jsou tyto poruchy charakteristické tím, že jedinec má takové vlastnosti, kterými trpí on sám, ale často i jeho okolí. Osobnost takového jedince je nevyvážená, mezi jednotlivými povahovými vlastnostmi je disharmonie. Dynamika specifických poruch je pomalá a odpovídá vývoji jedince. Některé projevy se během zralého věku a stárnutí zmírňují (disociální projevy, agresivita), jiné s postupem věku zesilují (vztahovačnost, deprese). Mezi příčiny těchto poruch se uvádějí vlivy dědičné (převažující) a psychosociální (hlavně výchovné).⁴¹

Termín **jiná těžká duševní nebo sexuální odchylka** činí z legální definice duševní poruchy demonstrativní výčet a bude zřejmě vyžadovat interpretaci.⁴² Jde v podstatě o „zbytkovou“ kategorii, neboť tento pojem označuje všechny další duševní poruchy, které se nepodařilo zahrnout pod pojmy výslovně uvedené v § 123 TZ. Budou sem patřit především různé druhy neuróz (např. závažné poruchy chování v období dospívání, nutkavé, kverulantské až paranoidní jednání, depresivní reakce). Neurotické poruchy trvají na rozdíl od psychóz zpravidla jen přechodnou dobu a trpí jimi i jinak duševně zdraví jedinci. Dále sem budou spadat sexuální deviace (závažné sexuální poruchy chování, které nejsou organického původu, jejichž důsledkem je výrazně ovlivněno rozumové a volní rozhodování jedince, např. pedofilie, sadomasochismus). Lze sem zahrnout i další druhy závislostí psychické povahy (např. patologické hráčství).⁴³

Problematikou patologického hráčství se české soudy již zabývaly. Podle judikatury může být stav tzv. syndromu patologického hráčství duševní poruchou, která má vliv na přičetnost pachatele, proto je zapotřebí si opatřit znalecký posudek o duševním stavu

⁴⁰ PAVLOVSKÝ, Pavel. *Soudní psychiatrie pro právníky*. Praha: Karolinum, 1998, s. 67-68.

⁴¹ PAVLOVSKÝ, Pavel a kol. *Soudní psychiatrie a psychologie*. Praha: Grada Publishing, a. s., 2009, s. 84.

⁴² JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 187.

⁴³ ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákoník: komentář, I. díl*. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 1187.

pachatele podle § 105 odst. 1 trestního řádu, který poslouží jako podklad pro posouzení otázky přičetnosti.⁴⁴

V jiném rozhodnutí se upozorňuje na to, že rozrušení způsobené porodem není možné zaměňovat s obecnými podmínkami trestní odpovědnosti, neboť jde o zvláštní znak trestného činu vraždy novorozeného dítěte matkou podle § 142 TZ.⁴⁵

Je třeba zdůraznit, že duševní porucha má význam pro trestní odpovědnost jen pokud má za následek ztrátu alespoň jedné ze schopností rozpoznávací nebo určovací (popřípadě obou) v době spáchání činu.⁴⁶ Předmětem zkoumání trestního práva není tedy samotná duševní porucha, ale vliv této poruchy na spáchání činu, resp. na schopnost rozpoznat protiprávnost činu a ovládnout své jednání. Pouhé konstatování duševní poruchy u pachatele totiž neznamená, že není trestně odpovědný. Duševní porucha musí být příčinou pachatelovy neschopnosti rozpoznávací nebo určovací (popřípadě obou).⁴⁷ Tyto neschopnosti pachatele jsou právě tím, co dává duševní poruše jakožto lékařskému kritériu trestněprávní náplň.⁴⁸

2.3 Psychologické kritérium nepřičetnosti

Toto kritérium určuje intenzitu a povahu duševní poruchy: pachatel nemohl v důsledku duševní poruchy rozpoznat protiprávnost svého činu nebo ovládat své jednání.⁴⁹ Psychologické kritérium tedy spočívá v nedostatku (vymizení, ztrátě) schopnosti rozpoznávací nebo schopnosti určovací. Spojka „nebo“ značí, že k vyloučení trestní odpovědnosti pro nepřičetnost postačí nedostatek jedné z těchto schopností.

Nedostatek schopnosti rozpoznávací znamená, že pachatel není schopen rozpoznat, že jeho jednání je protiprávní. Protiprávností se rozumí, že pachatel jedná v rozporu s právem, tedy porušuje nebo neplní právní povinnost stanovenou zákonem. Protiprávnost má být posuzována vzhledem k celému právnímu řádu, protože trestným činem může být jen jednání, které je právním řádem zakázané a nedovolené.⁵⁰

Trestní zákoník postihuje pouze taková společensky škodlivá jednání, jejichž protiprávnost musí být pachateli zjevná, proto se pachatel nemůže omlouvat neznalostí zákona nebo jeho nesprávným výkladem (výjimky jsou jen v § 19 upravujícím právní omyl).

⁴⁴ Soud. rozh. č. 31/1995 – I. Sb. rozh. tr. in JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní zákoník a trestní řád: s poznámkami a judikaturou*. Praha: Leges, 2009, s. 47.

⁴⁵ Soud. rozh. č. 25/1992 – I. Sb. rozh. tr. in JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní zákoník a trestní řád: s poznámkami a judikaturou*. Praha: Leges, 2009, s. 47.

⁴⁶ NOVOTNÝ, Oto a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 6. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010, s. 191.

⁴⁷ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 188.

⁴⁸ KRATOCHVÍL, Vladimír a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část*. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 195.

⁴⁹ SOLNAŘ, Vladimír a kol. *Základy trestní odpovědnosti*. 2. vydání. Praha: Orac, 2004, s. 235.

⁵⁰ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní zákoník a trestní řád: s poznámkami a judikaturou*. Praha: Leges, 2009, s. 23.

Představu o protiprávnosti činu nemají zpravidla osoby stížené v době spáchání činu duševní poruchou.⁵¹

O nedostatku rozpoznávací schopnosti se bude hovořit i tehdy, pokud pachatel sice byl schopen vnímat skutkové okolnosti trestného činu, ale nebyl způsobilý pochopit společenské souvislosti, společenský dopad a smysl svého činu.⁵²

V předchozí právní úpravě (zákon č. 140/1961 Sb.) spočíval nedostatek rozpoznávací schopnosti v tom, že pachatel nebyl schopen rozpoznat nebezpečnost činu pro společnost. Tato formulace byla zvolena s ohledem na materiální pojetí trestného činu, na kterém spočíval tento zákon. Nový trestní zákoník však vychází z formálního pojetí trestného činu⁵³, v souladu s tím bylo přeformulováno i ustanovení o nepřičetnosti.

Nedostatek schopnosti určovací záleží v tom, že pachatel není schopen ovládnout své vlastní jednání, tj. konkrétní jednání, které je předmětem posuzování.⁵⁴ Pachatel se nachází v takovém duševním stavu, ve kterém si je vědom, že jeho jednání je protiprávní, ale přesto není schopen v daném případě své jednání svými duševními schopnostmi regulovat, tedy ovládat.⁵⁵

Nedostatek schopnosti rozpoznávací a určovací je třeba vždy zkoumat se zřetelem k povaze konkrétního trestného činu. To potvrzuje judikatura, podle které soud nezjišťuje přičetnost pachatele jako takovou, ale vždy jen přičetnost ve vztahu k určitému činu.⁵⁶ Je totiž možné, že pachatel protiprávnost určitého činu rozpozná, přičemž většinou půjde o činy jednoduché povahy, pro kterou je pachatel schopen pochopit význam činu a jeho dopad (např. krádež), ale u jiného činu, který je složitější povahy, to nedokáže (např. některé trestné činy hospodářské). To samé platí ohledně schopnosti ovládnout své jednání. Tak například pyroman nebude moci ovládnout své jednání, pokud se jedná o založení požáru, ale jakékoli jiné jednání dokáže ovládnout dobře. Stejně tak kleptomán není schopen ovládnout své jednání v případě odcizování věcí, ale v jiných směrech to dokáže. Takovéto případy, kdy pachatel má ve vztahu k určitému činu obě schopnosti zachovány (je přičetný), ale ve vztahu

⁵¹ Důvodová zpráva k § 26 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník [online]. psp. cz [cit. 27. listopadu 2010]. Dostupné na: <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=5&CT=410&CT1=0#prilohy>.

⁵² NOVOTNÝ, Oto a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 6. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010, s. 194.

⁵³ Blíže k formálnímu pojetí trestného činu viz JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 120-123.

⁵⁴ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 188.

⁵⁵ NOVOTNÝ, Oto a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 6. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010, s. 194.

⁵⁶ Soud. rozh. č. 17/1979 Sb. rozh. tr. in JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní zákoník a trestní řád: s poznámkami a judikaturou*. Praha: Leges, 2009, s. 46-47.

k jinému trestnému činu mu tyto schopnosti (aspoň jedna z nich) chybí (je nepřičetný), se v teorii nazývají parciální nepřičetností.⁵⁷

Pro vyloučení trestní odpovědnosti pachatele je rozhodné, aby obě kritéria nepřičetnosti, tedy duševní porucha i nedostatek alespoň jedné ze schopností vyvolaný právě duševní poruchou, byla u pachatele dána v době spáchání činu. Někdy se o tomto ukotvení v čase hovoří jako o kritériu časovém.⁵⁸ Přítomnost důvodů vylučujících přičetnost u pachatele před spácháním trestného činu je zcela bez právního významu. Trestní právo procesní ale zohledňuje skutečnost, že obviněný není pro duševní poruchu, která nastala až po spáchání činu, schopen chápat smysl trestního stíhání. Toto zjištění je důvodem pro přerušení trestního stíhání, které je možné ve všech stádiích trestního řízení, v řízení vykonávacím přichází v úvahu odklad nebo přerušení výkonu trestu odnětí svobody.⁵⁹

Otázka nepřičetnosti je otázkou právní, proto ji posuzují orgány činné v trestním řízení na základě skutečností, které vyplývají z provedených důkazů. Povaha otázky nepřičetnosti však vyžaduje, aby její posouzení bylo založeno na odborných znalostech z odvětví psychiatrie. Pokud konkrétní okolnosti nasvědčují tomu, že obviněný může trpět duševní poruchou, která v době činu mohla vylučovat jeho přičetnost, musí být tato možnost v trestním řízení ověřena a otázka duševního zdraví obviněného objasněna, a to zpravidla příbráním znalce psychiatra.⁶⁰ Sama přičetnost se zásadně presumuje u každé osoby, nepřičetnost je však nutné dokazovat.⁶¹

Je nutné zdůraznit, že nepřičetnost je specifický právní pojem, který náleží výlučně do oblasti trestního práva. Nelze proto například ztotožňovat nepřičetnost se zbavením nebo omezením způsobilosti k právním úkonům, neboť jde o instituty práva občanského.⁶² V judikatuře se uvádí, že zbavení nebo omezení způsobilosti k právním úkonům podle občanskoprávních předpisů je pro posouzení otázky nepřičetnosti bezvýznamné. Orgány činné v trestním řízení nejsou zbaveny povinnosti objasnit, zda byl obviněný v době spáchání činu, pro který se řízení vede, nepřičetný ve smyslu § 26 TZ. Pokud již tedy byl vypracován znalecký posudek k posouzení duševního stavu obviněné osoby ve věci zbavení způsobilosti k právním úkonům, nelze ho brát za relevantní podklad pro řešení otázky nepřičetnosti téže

⁵⁷ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 189.

⁵⁸ Např. KRATOCHVÍL, Vladimír a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část*. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 196.

⁵⁹ § 173 odst. 1 písm. c) trestního řádu (TŘ), § 188 odst. 1 písm. d) TŘ, § 224 odst. 1 TŘ, § 255 odst. 1 TŘ, § 257 TŘ, § 322 odst. 1 TŘ, § 325 odst. 1 TŘ

⁶⁰ Soud. rozh. č. 17/1979 a č. 33/1968 – I. Sb. rozh. tr. in JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní zákoník a trestní řád: s poznámkami a judikaturou*. Praha: Leges, 2009, s. 46.

⁶¹ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 189.

⁶² KÓNYOVÁ, Eniko. *Nepřičetnost (problematika právní úpravy v trestním zákoně České republiky de lege lata a de lege ferenda)*. Praha: Univerzita Karlova, 1998, s. 13.

osoby. Je však možné na něj hledět jako na významné zjištění při posuzování závěru, zda je třeba odborného zkoumání z oboru psychiatrie proto, že obviněná osoba může trpět duševní poruchou, jež v době činu mohla vylučovat její přičetnost.⁶³

2.4 Relativní trestní odpovědnost mladistvých

Dne 1. ledna 2004 nabyl účinnosti zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže). Trestní právo mladistvých je tak komplexně upraveno ve zvláštním právním předpisu. Tento zákon přinesl řadu změn a novinek, jedním z nejvýznamnějších počinů bylo zakotvení relativní (podmíněné) trestní odpovědnosti mladistvých v ustanovení § 5 odst. 1 ZSM⁶⁴, které zní: „Mladistvý, který v době spáchání činu nedosáhl takové rozumové a mravní vyspělosti, aby mohl rozpoznat jeho protiprávnost⁶⁵ nebo ovládat své jednání, není za tento čin trestně odpovědný.“ Kategorie osob mladistvých zahrnuje podle § 2 písm. c) ZSM osoby, které v době spáchání provinění dovršily patnáctý rok věku, ale nepřekročily osmnáctý rok svého věku.

Tato nově koncipovaná relativní trestní odpovědnost je závislá na dosaženém stupni intelektuálního a mravního vývoje mladistvého v době činu. Způsobilost být pachatelem je tak vázána na okolnost, že mladistvý je schopen mentálně a psychicky chápat smysl a význam svého jednání.⁶⁶

Mladistvý je sice zásadně odpovědný podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže, když ten spojuje věkovou hranici trestní odpovědnosti s dovršením patnáctého roku věku (§ 89 odst. 1 ZSM, který navazuje na § 25 TZ), zároveň však tento speciální zákon odráží skutečnost, že proces dospívání je u každého různý. Stupeň rozumové a mravní vyspělosti může být u jednotlivých mladistvých velmi rozdílný, proto se zavádí tato koncepce trestní odpovědnosti.⁶⁷ Před přijetím zákona o soudnictví ve věcech mládeže platila absolutní trestní

⁶³ Srov. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 27. ledna 2010, sp. zn. 8 Tdo 1474/2009.

⁶⁴ Pozn. zkratka ZSM je v textu používána pro zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže).

⁶⁵ Pozn. nový trestní zákoník vychází z formálního pojetí trestného činu, dřívější termín nebezpečnost činu pro společnost byl nahrazen termínem protiprávnost, to se odrazilo i v úpravě § 5 odst. 1 ZSM.

⁶⁶ JELÍNEK, Jiří, MELICHAROVÁ, Dita. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže: s poznámkami a judikaturou*. Praha: Linde, 2004, s. 14.

⁶⁷ Důvodová zpráva k § 5 zákona č. 218/2003 Sb. [online]. psp. cz [cit. 27. listopadu 2010]. Dostupné na: <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=4&CT=210&CT1=0>.

odpovědnost, která je charakterizována pevnou dolní věkovou hranicí určující její počátek bez ohledu na vyspělost jedince.⁶⁸

Pojem rozumové a mravní vyspělosti zákon bohužel nevynechává. O samotném pojmu a jeho obsahu se však můžeme více dozvědět z judikatury. Ta navíc zdůrazňuje, že rozumová a mravní vyspělost tvoří dvě složky, které se vzájemně ovlivňují a tvoří určitý celek z hlediska vývoje mladistvého. Proto je třeba pojem rozumové a mravní vyspělosti vykládat ve vzájemných souvislostech, nikoli izolovaně, a zároveň je nutný výklad ve vztahu k obvyklému vývoji mladistvých.⁶⁹

Rozumovou a mravní vyspělost je třeba považovat za samostatnou obligatorní podmínku trestní odpovědnosti mladistvého, která stojí vedle přičetnosti a věku, nikoli za zvláštní důvod nepřičetnosti. Vyplývá to zejména ze vztahu speciality zákona o soudnictví ve věcech mládeže k trestnímu zákoníku. Ten je vymezen v ustanovení § 1 odst. 3 ZSM, kde se říká, že pokud zákon o soudnictví ve věcech mládeže nestanoví jinak, použije se na toho, kdo v době činu nepřekročil osmnáctý rok věku, obecných právních předpisů. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže je zvláštním právním předpisem a stanoví jako zvláštní podmínku trestní odpovědnosti rozumovou a mravní vyspělost mladistvého v ustanovení § 5 odst. 1 ZSM upravujícím trestní odpovědnost mladistvých.⁷⁰

Rovněž se klade důraz na to, že nedostatek rozumové a mravní vyspělosti není projevem chorobného duševního stavu, není tedy způsoben duševní poruchou. Je důsledkem toho, že dospívání je proces, který probíhá u každého jedince různě, v různém časovém období, jde o projev opožděného dospívání. Ustanovení § 5 odst. 1 ZSM tedy nevylučuje ustanovení o nepřičetnosti (§ 26 TZ), ale uplatňuje se vedle něho. Bude-li tedy neschopnost rozpoznat protiprávnost činu a ovládat své jednání způsobena duševní poruchou, bude pachatel nepřičetný dle § 26 TZ a ustanovení § 5 odst. 1 ZSM se nepoužije.⁷¹

Případná nezralost mladistvého (nedostatek rozumové a mravní vyspělosti) musí být podstatná. Musí být zřejmé, že mladistvý v době činu ještě nedosáhl takového stupně vývoje, jakého zpravidla dosahují jeho vrstevníci. Stupeň rozumového a mravního vývoje každého mladistvého je ovlivněn řadou faktorů. Mezi nejvýznamnější patří genetické dispozice

⁶⁸ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 197.

⁶⁹ Soud. rozh. č. 19/2007 – I. Sb. rozh. tr. in ŠÁMAL, Pavel a kol. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2007, s. 53.

⁷⁰ JELÍNEK, Jiří. K trestní odpovědnosti mladistvých. (Několik poznámek k ustanovení § 5 zákona o soudnictví ve věcech mládeže). *Kriminalistika*, 2005, roč. 38, č. 2. [online]. [cit. 25. listopadu 2010]. Dostupné na: <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/kriminalistika/2005/02/jelinek.html>.

⁷¹ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 198.

každého mladistvého, dále prostředí, ve kterém mladistvý vyrůstá (např. sídliště nebo venkov), vzory a autority v jeho okolí (např. otec zloděj). Důležitý je zejména vliv rodiny, její dostatečná či nedostatečná péče o mladistvého.⁷²

Platí, že v případě odůvodněných pochybností o rozumovém a mravním vývoji konkrétního mladistvého, je třeba podle § 58 odst. 1 ZSM přibrat znalce z odvětví zdravotnictví, oboru psychiatrie se specializací na dětskou psychiatrii a znalce z odvětví zdravotnictví či pedagogiky, odvětví psychologie se specializací na dětskou psychologii. Rozumová a mravní vyspělost se tedy nezkoumá v každém konkrétním případě, ale jen pokud vzniknou pochybnosti o nezralosti mladistvého.⁷³

⁷² JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 198-199.

⁷³ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 199.

3 Platná právní úprava zmenšené přičetnosti

3.1 Vymezení pojmu zmenšená přičetnost

Trestní zákoník zná vedle pojmu nepřičetnost také pojem zmenšená přičetnost, který navíc nově definuje v ustanovení § 27 TZ, které následuje za ustanovením o nepřičetnosti, takto: „Kdo pro duševní poruchu v době spáchání činu měl **podstatně sníženou** schopnost rozpoznat jeho protiprávnost nebo ovládat své jednání, je zmenšeně přičetný.“

Až do přijetí zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, nebyl pojem zmenšené přičetnosti nikdy v trestním zákoně definován, ačkoli trestní zákon s tímto pojem operoval.⁷⁴ Vymezení pojmu zmenšené přičetnosti tak bylo ponecháno teorii a praxi. Legální definice zmenšené přičetnosti je zajisté velkým přínosem, neboť vymezení tohoto pojmu v zákoně by mělo odstranit pochybnosti ohledně jeho výkladu.⁷⁵

Zmenšená přičetnost je stav, ve kterém byla v důsledku duševní poruchy podstatně snížena schopnost pachatele rozpoznat protiprávnost činu nebo ovládat své jednání. Spojka „nebo“ značí, že stačí podstatné snížení jedné z těchto schopností. Zmenšenou přičetnost je nutno odlišovat od nepřičetnosti, kde pachateli zcela chybí schopnost rozpoznávací nebo určovací, zatímco u zmenšené přičetnosti jsou tyto schopnosti (alespoň jedna z nich) podstatně, výrazně oslabeny, ale nejsou vymizelé.⁷⁶

Z legální definice v ustanovení § 27 TZ vyplývá, že zmenšená přičetnost je vymezena stejným způsobem, resp. stejnými kritérii jako nepřičetnost, liší se jen jejich intenzitou. Zákon předpokládá podstatné snížení rozpoznávací a určovací schopnosti (alespoň jedné z nich) v důsledku duševní poruchy.⁷⁷

Také u zmenšené přičetnosti je biologickým kritériem duševní porucha, která musí být u pachatele dána v době činu. Proto i zde se uplatní ustanovení § 123 TZ, které podává legální definici duševní poruchy.⁷⁸ Starší judikatura uváděla, že stav zmenšené přičetnosti nemusí být vyvolán duševní chorobou. Stačí i duševní porucha, třeba krátkodobá, jako je porucha funkcí

⁷⁴ Pozn. zákon z roku 1950, resp. ve znění novely z roku 1956 (z.č. 63/1956 Sb.) pojednával o zmenšené přičetnosti ještě v rámci polehčujících okolností v § 21, zákon č. 140/1961 Sb. pak již mimo polehčující okolnosti v rámci ustanovení o trestech, a to výslovně v § 25 a § 32 trestního zákona.

⁷⁵ Viz např. DOLENSKÝ, Adolf. K pojmu zmenšené přičetnosti. *Bulletin advokacie*, 1983, č. 10-11, s. 225 a násl.

⁷⁶ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní zákoník a trestní řád: s poznámkami a judikaturou*. Praha: Leges, 2009, s. 47.

⁷⁷ NOVOTNÝ, Oto a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 6. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010, s. 201.

⁷⁸ Pozn. k oběma kritériím podrobněji viz 2. kapitola (podkapitola 2.2 a 2.3).

vyznačující se tím, že v jejím důsledku byla v době spáchání trestného činu zmenšena schopnost pachatele rozpoznat nebezpečnost činu pro společnost⁷⁹ nebo ovládat své jednání.⁸⁰

Pokud se pachatel dopustí trestného činu ve stavu zmenšené přičetnosti, nezbavuje ho to trestní odpovědnosti. Zmenšená přičetnost tedy nevyklučuje trestní odpovědnost, ale pouze ji modifikuje a odůvodňuje zvláštní postup vůči pachateli. Je tomu tak proto, že vůči zmenšeně přičetnému pachateli nelze vždy postupovat obvykle účinným způsobem. Určití pachatelé, kteří se opakovaně dopouštějí trestných činů ve stavu zmenšené přičetnosti, představují závažný společenský problém. Nejčastěji půjde o osoby mentálně retardované a osoby trpící specifickou poruchou osobnosti, které těžko odolávají svodům, snadno upadají do slepé zuřivosti ze zanedbatelné příčiny a již dříve byly těžko přístupné výchovným podnětům. S ohledem na tyto skutečnosti je u pachatelů, kteří spáchali trestný čin ve stavu zmenšené přičetnosti, dána možnost odchylné volby prostředků nápravy pachatele a ochrany společnosti.⁸¹

Zmenšená přičetnost má tedy význam především z hlediska rozhodování o sankci. To souvisí s tím, že zmenšená přičetnost patří mezi znaky (vlastnosti), které charakterizují osobnost pachatele trestného činu pro účely trestání. Tyto vlastnosti jsou pro soud nezbytnými kritérii a východisky pro řádnou individualizaci trestů a ochranných opatření. Je nutné je odlišovat od znaků charakterizujících subjekt trestného činu z hlediska trestní odpovědnosti, do kterých se řadí mimo jiné i přičetnost.⁸²

Pokud jde o právní důsledky spojené se zmenšenou přičetností, soud je povinen přihlídnout k okolnosti, že trestný čin byl spáchán ve stavu zmenšené přičetnosti při stanovení druhu trestu a jeho výměry. Všechny ostatní důsledky jsou fakultativní – soud může uložit ochranné léčení, může snížit trest odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby za současného uložení ochranného léčení, může upustit od potrestání, a to buď za současného uložení ochranného léčení, nebo zabezpečovací detence. Podmínkou, která musí být splněna, aby tyto důsledky mohly nastat, však je, že si pachatel stav zmenšené přičetnosti nepřivodil, byť z nedbalosti, vlivem návykových látek. Tato podmínka nemusí být splněna v jediném případě, kterým je upuštění od potrestání za současného uložení zabezpečovací detence.⁸³

⁷⁹ Pozn. zákon z roku 1961 vycházel z materiálního pojetí trestného činu, proto rozpoznávací schopnost spočívala ve schopnosti rozpoznat nebezpečnost činu pro společnost, platná právní úprava vychází z formálního pojetí, proto tato schopnost spočívá ve schopnosti rozpoznat protiprávnost činu.

⁸⁰ Soud. rozh. č. 61/1971 Sb. rozh. tr. in JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní zákoník a trestní řád: s poznámkami a judikaturou*. Praha: Leges, 2009, s. 75.

⁸¹ DUFEK, Miroslav a kol. *Soudní psychiatrie pro právníky a lékaře*. Praha: Orbis, 1976, s. 29.

⁸² KRATOCHVÍL, Vladimír a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část*. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 211.

⁸³ Pozn. právní důsledky zmenšené přičetnosti budou podrobněji rozebrány v 5. kapitole (včetně odkazů na příslušná ustanovení zákona).

Zmenšená přičetnost může mít význam také v dalších směrech, i když se o ní zákon výslovně nezmiňuje. Například je obsažena v subjektivním kritériu nedbalosti, ovlivňuje možnost nápravy pachatele, má význam při posuzování povahy a závažnosti činu jako kritéria pro ukládání trestu, soud ji bere v úvahu při zařazování pachatele do příslušného typu věznice.⁸⁴

Je nutné zdůraznit, že zmenšená přičetnost podle platné právní úpravy již není považována za polehčující okolnost, protože nemusí vždy znamenat nižší závažnost činu a odůvodňovat mírnější potrestání jako tomu je u polehčujících okolností.⁸⁵

Stejně jako nepřičetnost je i otázka zmenšené přičetnosti otázkou právní, posuzují ji proto orgány činné v trestním řízení a je třeba ji zkoumat vždy konkrétně jen ve vztahu k určitému trestnému činu. Povaha otázky zmenšené přičetnosti však vyžaduje, aby její posouzení bylo založeno na odborných znalostech z oboru psychiatrie. Znalecký posudek by měl co nejpřesněji určit, do jaké míry z hlediska kvalitativního i kvantitativního duševní porucha ovlivnila pachatelovy schopnosti rozpoznávací a ovládací, zda se tyto schopnosti nebo alespoň jedna z nich již blížila stavu jejího vymizení, resp. v jakém směru a rozsahu zůstaly tyto schopnosti u pachatele zachovány. Tyto skutečnosti mají potom rozhodující význam pro otázku, zda šlo o podstatné snížení pachatelovy schopnosti rozpoznávací či ovládací.⁸⁶

Stejně jako u nepřičetnosti i zde platí, že pokud byl pachatel zbaven způsobilosti k právním úkonům nebo v ní byl omezen podle občanskoprávních předpisů, samo o sobě to ještě neznamená, že byl pachatel v době spáchání trestného činu zmenšeně přičetný. Tato okolnost však může být podnětem k přezkoumání jeho duševního stavu.⁸⁷

⁸⁴ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 191.

⁸⁵ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 189.

⁸⁶ Důvodová zpráva k § 27 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník [online]. psp. cz [cit. 2. prosince 2010]. Dostupné na: <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=5&CT=410&CT1=0#prilohy>.

⁸⁷ NOVOTNÝ, Oto a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 6. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010, s. 201.

4 Odpovědnost za trestné činy spáchané pod vlivem alkoholu nebo jiné návykové látky

4.1 Pojem návykové látky

Stěžejním pojmem této kapitoly, jak již z jejího názvu vyplývá, je pojem návyková látka, který je nutno osvětlit pro následující výklad. Trestní zákoník obsahuje legální definici návykové látky ve výkladovém ustanovení § 130 TZ, které zní: „Návykovou látkou se rozumí alkohol, omamné látky, psychotropní látky a ostatní látky způsobilé nepříznivě ovlivnit psychiku člověka nebo jeho ovládací nebo rozpoznávací schopnosti nebo sociální chování.“

Tento výčet je demonstrativní a pojem návykové látky je formulován tak, aby zahrnul co nejširší okruh látek. Co se rozumí pojmem ostatní látky, který je obsažen v zákonné definici návykové látky, uvádí judikatura. Podle ní se jedná o látky, které jsou jinak běžně užívány například v domácnosti, v průmyslu, ve zdravotnictví (ředidla, čisticí prostředky, léky, náplně hasicích přístrojů, náplně šlehačkových bombiček apod.), a to za podmínky, že jsou způsobilé nepříznivě ovlivnit psychiku člověka nebo jeho ovládací nebo rozpoznávací schopnosti nebo sociální chování.⁸⁸

Termín návyková látka bývá předmětem kritiky, neboť je zavádějící a neurčitý. Vyvolání návyku totiž není pojmovým znakem těchto látek, proto i látky, které ani při opakovaném užití nevyvolávají návyk, ale jsou způsobilé nepříznivě ovlivnit psychiku člověka nebo jeho ovládací nebo rozpoznávací schopnosti nebo sociální chování, jsou tak podle trestního zákoníku návykovými látkami. Kromě toho je termín návyková látka v právním řádu vykládán různě, např. zákon č. 167/1998 Sb., o návykových látkách, definuje tento pojem odlišně od trestního zákoníku. Rozhodující proto bude, zda daná látka v konkrétním případě bude splňovat nároky legální definice v ustanovení § 130 TZ.⁸⁹

Přestože termín návykové látky budil rozpaky již za minulé právní úpravy, nebyl v rámci rekodifikace trestního práva hmotného nahrazen vhodnějším termínem, ačkoliv zde takové pokusy v rámci legislativního procesu byly (např. droga, opojná látka). Tyto pojmy jsou ale rovněž problematické, poněvadž ne každá látka je drogou, ne každá má opojné účinky. Zdá se, že najít vhodný a dostatečně výstižný termín, je pro zákonodárce nelehkým

⁸⁸ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 29.6.2005, sp. zn. 3 Tdo 705/2005.

⁸⁹ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 191.

úkolem. Zřejmě proto byl pojem návykové látky zachován s poukazem na to, že v praxi jeho výklad ani aplikace nečiní problémy.⁹⁰

4.2 Možnosti řešení otázky trestní odpovědnosti za čin spáchaný v nepřičetnosti vyvolané aplikací návykové látky

Alkohol a jiné návykové látky jsou významnou příčinou páchaní trestné činnosti, proto v případě, že byl trestný čin spáchan pod vlivem návykové látky, je nezbytné zjišťovat:

1. duševní stav pachatele v době před aplikací návykové látky (zda byl přičetný, zmenšeně přičetný nebo nepřičetný)
2. vliv aplikace návykové látky na přičetnost pachatele (zda zůstal přičetný nebo došlo ke zmenšené přičetnosti či nepřičetnosti).

V úvahu přicházejí kombinace různých případů. Nejběžnější variantou je ta, kdy si pachatel opilost nebo jiný vliv návykové látky přivodil ve stavu přičetnosti a trestný čin spáchal ve stavu přičetném.⁹¹ Posuzování takového případu zpravidla nebude činit potíže, neboť pachatel byl před i po aplikaci návykové látky přičetný. Nejproblematičtější variantou je pak takový případ, kdy se přičetný pachatel stal pod vlivem návykové látky nepřičetným a v tomto stavu spáchal trestný čin. Rozeznávají se zde tři případy:

První případ je označován jako tzv. **dolózní actio libera in causa** (doslova „jednání svobodné ve své příčině“) a spočívá v tom, že se pachatel úmyslně vlivem návykové látky přivedl do stavu nepřičetnosti, aby v něm spáchal trestný čin („opil se na kuráž“). Trestní odpovědnost se zde posuzuje dle doby, kdy byl pachatel ještě přičetný a uváděl se úmyslně do stavu nepřičetnosti. Proto je zde na místě plná odpovědnost pachatele podle obecných zásad za úmyslný trestný čin, jehož skutkovou podstatu svým jednáním naplnil.⁹² Zavinění se u dolózní actio libera in causa vztahuje jak na uvedení se do stavu nepřičetnosti, tak i na trestný čin v něm spáchaný. V obou případech jde o zavinění ve formě úmyslu. Pokud jde o úmysl spáchat trestný čin, nebude jeho prokazování v praxi jednoduché. Na takový úmysl bude nutné usuzovat například z toho, že si pachatel předem opatří prostředky nebo nástroje ke spáchání trestného činu nebo třeba z toho, že o chystaném činu mluvil před dalšími osobami.⁹³

⁹⁰ NOVOTNÝ, Oto a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 6. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010, s. 196.

⁹¹ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 191-192.

⁹² JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 192.

⁹³ TERYNGEL, Jiří. Návrat k „Rauschdeliktu“. (K novelizovanému § 201a trestního zákona). *Justičná revue*, 1992, č. 3, s. 30.

Druhým případem je **kulpózní actio libera in causa**, kdy pachatel spáchá v nepřičetnosti trestný čin z nedbalosti a jeho nedbalost lze spatřovat ve spáchání trestného činu jednáním, kterým se uvedl do stavu nepřičetnosti. Pachatel pak plně odpovídá podle obecných zásad za trestný čin z nedbalosti. I zde se zavinění vztahuje jak k uvedení se do stavu nepřičetnosti (ve formě úmyslu nebo nedbalosti), tak i k trestnému činu spáchanému v tomto stavu (ve formě nedbalosti). Učebnicovým příkladem je případ řidiče motorového vozidla, který se opije při přípravě na cestu (ví, že bude ještě řídit) a poté při řízení způsobí svou neopatrnou jízdou smrtelný úraz. Právě v tom, že se uvedl opitím do stavu nepřičetnosti, ačkoli věděl, že bude řídit, lze spatřovat jednání, kterým z nedbalosti způsobil usmrcení.⁹⁴

Posledním případem je ten, kdy se jednání spáchané v zaviněné nepřičetnosti posuzuje jako samostatná skutková podstata zvláštního trestného činu. Jde o **trestný čin opilství**, který je upraven v ustanovení § 360 odst. 1 TZ. Za trestný čin opilství bude odpovídat ten, kdo se požitím nebo aplikací návykové látky přivede do stavu nepřičetnosti a v něm se dopustí činu jinak trestného. Zde je důležité zdůraznit, že zavinění (ve formě úmyslu nebo nedbalosti) se u trestného činu opilství vztahuje pouze na uvedení se do stavu nepřičetnosti, nikoliv již na jednání uskutečněné ve stavu nepřičetnosti (čin jinak trestný, tzv. kvazidelikt).⁹⁵

Všem třem situacím je společné, že se pachatel do stavu nepřičetnosti přivedl zaviněně vlivem návykové látky, hovoří se zde proto o zaviněné nepřičetnosti. Pokud jde o vzájemný vztah těchto případů, je zde vztah subsidiarity. Trestný čin opilství nastupuje tam, kde nelze použít actio libera in causa. Obě formy actio libera in causa jsou výslovně upraveny v ustanovení § 360 odst. 2 TZ.⁹⁶

Judikatura zdůrazňuje, že pokud se pachatel přivedl do stavu nepřičetnosti požitím nebo aplikací návykové látky, je vždycky nejprve nezbytné zjistit, zda tak učinil zaviněně nebo ne. Při nedostatku zavinění nebude totiž pachatel pro nepřičetnost trestně odpovědný (§ 26 TZ), stejně tak v případech násilného alkoholického nebo jiného opojení pachatele dalšími osobami. Pokud zde ale zavinění v uvedeném směru je, musí se zkoumat forma a obsah zavinění, protože na nich závisí, zda půjde o případy actio libera in causa dolózní či kulpózní, kdy je pachatel plně trestně odpovědný (§ 360 odst. 2 TZ), nebo zda půjde o trestný čin opilství (§ 360 odst. 1 TZ).⁹⁷ Je nezbytné, aby pachatelův psychický vztah k činu spáchanému ve stavu nepřičetnosti byl vždy řádně prozkoumán v souvislosti se všemi psychickými

⁹⁴ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 192.

⁹⁵ Tamtéž.

⁹⁶ ŘÍHA, Jiří. Ještě k trestnému činu opilství. *Bulletin advokacie*, 2006, č. 4, s. 36.

⁹⁷ Soud. rozh. č. 10/1999 Sb. rozh. tr. in JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní zákoník a trestní řád: s poznámkami a judikaturou*. Praha: Leges, 2009, s. 46.

pochody a impulsy, s jeho veškerou duševní činností bezprostředně před spácháním činu i v době jeho spáchání.⁹⁸

4.3 Trestný čin opilství

Právní úprava trestného činu opilství (tzv. „Rauschdelikt“)⁹⁹ je při řešení otázky trestní odpovědnosti za čin spáchaný ve stavu nepřičetnosti vyvolané požitím nebo aplikací návykové látky (nejde-li o případy *actio libera in causa*) střední cestou mezi dvěma extrémními přístupy.

První krajností je plná trestní odpovědnost pachatele, který si zaviněně přivodil stav nepřičetnosti a v tomto stavu spáchal trestný čin. Z hlediska trestní odpovědnosti se zde k nepřičetnosti vůbec nepřihlíží a pachatel odpovídá jako by byl přičetný a jeho čin zaviněný. Trestný čin se pak posoudí podle příslušného ustanovení zvláštní části trestního zákona, a to podle okolností jako čin úmyslný nebo nedbalostní. Toto řešení obsahoval náš trestní zákon v letech 1961-1991 v tehdejší ustanovení § 12 odst. 2 trestního zákona.¹⁰⁰ Takový přístup však oslabuje zásadu odpovědnosti za zavinění (stav pachatele, kterým je nepřičetnost, nedopouští, aby jednal zaviněně).¹⁰¹

Druhým extrémním řešením je beztrestnost pachatele z důvodu jeho nepřičetnosti v době činu. Zde se nehledí na to, jakým způsobem stav nepřičetnosti nastal. To znamená, že i zaviněná nepřičetnost je považována za důvod vylučující trestní odpovědnost pachatele. Dojde k vynesení zprošťujícího rozsudku a současně se uloží ochranné léčení. Toto řešení je teoreticky nejdůslednější, neboť je zcela v souladu se zásadou odpovědnosti za zavinění (nepřičetnost vylučuje zavinění a kde není zavinění, není trestní odpovědnost), ale nepostačuje k účinné ochraně společenských zájmů.¹⁰²

Kompromisní řešení ve formě trestného činu opilství, kdy je postihováno zaviněné uvedení se do nepřičetnosti, ve které je spáchán čin jinak trestný, a nikoli onen skutek v tomto stavu uskutečněný, neboť na něj se zavinění nevztahuje, tak v podstatě odstraňuje nedostatky obou krajních případů (oslabení zásady odpovědnosti za zavinění v prvním případě a oslabení trestněprávní ochrany společenských zájmů v případě druhém). Solnař ve svém díle uvádí, že úprava trestného činu opilství dovoluje lépe zachovat zásadu odpovědnosti za zavinění právě

⁹⁸ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 193.

⁹⁹ Pozn. trestný čin opilství se někdy označuje také jako tzv. „Rauschdelikt“.

¹⁰⁰ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 193.

¹⁰¹ SOLNAŘ, Vladimír a kol. *Základy trestní odpovědnosti*. 2. vydání. Praha: Orac, 2004, s. 248.

¹⁰² JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 193.

tím, že se jedná o zvláštní trestný čin, nikoliv o odpovědnost za čin jinak trestný spáchaný ve stavu nepřičetnosti.¹⁰³

4.3.1 Historický exkurs do vývoje právní úpravy trestného činu opilství

Z koncepce tzv. „Rauschdeliktu“ vycházel již rakouský trestní zákon č. 117/1852 ř. z., který platil na našem území až do roku 1950. Tento zákon rozlišoval dva přestupky opilství (§ 523, § 524). Dnešní skutkové podstatě trestného činu opilství se nejvíce blížil přestupek v ustanovení § 523 trestního zákona z roku 1852. Spáchání činu v opilství, který by jinak byl zločinem, bylo objektivní podmínkou trestnosti. Předpokladem bylo, že jde o opilost, kterou si pachatel sám zavínil, byť jen z nedbalosti.¹⁰⁴

Skutkovou podstatu trestného činu opilství znal i trestní zákon č. 86/1950 Sb., který ji upravoval v ustanovení § 186 takto: „Kdo se požitím alkoholického nápoje nebo jinak přivede, byť z nedbalosti, do stavu nepřičetnosti, ve kterém spáchá trestný čin, bude potrestán odnětím svobody až na pět let; jestliže však spáchá trestný čin, na který zákon stanoví mírnější trest, bude potrestán tímto trestem mírnějším.“ V rámci důsledného boje proti alkoholismu obsahoval trestní zákon z roku 1950 ještě ustanovení § 187, kde byly postihovány případy opilství nebo prosté požití alkoholického nápoje, které ovšem neměly za následek spáchání trestného činu, ale hrozilo zde nebezpečí, že takový čin bude spáchán.¹⁰⁵

Podstatnou změnu v právní úpravě trestní odpovědnosti pachatelů, kteří se přivedli zaviněně do stavu nepřičetnosti, přineslo přijetí trestního zákona č. 140/1961 Sb., který byl v tomto směru ovlivněn sovětskou úpravou. Úprava zaviněné nepřičetnosti byla v tehdejší ustanovení § 12 odst. 2 trestního zákona, které vylučovalo použití § 12 odst. 1 (exkulpace z důvodu nepřičetnosti). Vedle případů *actio libera in causa* byl pachatel plně trestně odpovědný i tehdy, přivodil-li si stav nepřičetnosti požitím alkoholického nápoje nebo omamného prostředku, ať již úmyslně či z nedbalosti a v tomto stavu spáchal trestný čin. K nepřičetnosti se zde nepřihlíželo a trestný čin se posoudil podle příslušného ustanovení zvláštní části trestního zákona. Tento případ byl subsidiární k případům *actio libera in causa*.¹⁰⁶ Jde o jedno z výše uvedených krajních řešení, které odporuje zásadě odpovědnosti za zavinění. Zavinění se zde totiž vztahovalo pouze na uvedení se do stavu nepřičetnosti, nikoli již na následné spáchání činu. Pachatel však nesl plnou odpovědnost za čin spáchaný ve stavu nepřičetnosti. Existence zavinění ve vztahu k činu se odvozovala z předchozího zaviněného

¹⁰³ SOLNAŘ, Vladimír a kol. *Základy trestní odpovědnosti*. 2. vydání. Praha: Orac, 2004, s. 246.

¹⁰⁴ LANGER, Petr. Trestný čin opilství (1. část). *Bulletin advokacie*, 2005, č. 2, s. 55.

¹⁰⁵ LANGER, Petr. Trestný čin opilství (1. část). *Bulletin advokacie*, 2005, č. 2, s. 56.

¹⁰⁶ JELÍNEK, Jirí a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 193.

uvedení se do nepříčetnosti.¹⁰⁷ Do trestního zákona tak byla zavedena plná odpovědnost za to, co se v naší teorii nazývá kvazdelikt, šlo v podstatě o zavedení trestní odpovědnosti za výsledek.¹⁰⁸

K významné změně ustanovení o nepříčetnosti v zákoně z roku 1961 došlo novelou provedenou zákonem č. 557/1991 Sb., která zrušila ustanovení § 12 odst. 2 trestního zákona a současně zařadila do zvláštní části trestního zákona novou skutkovou podstatu trestného činu opilství (§ 201a odst. 1). Zde je jeho znění: „Kdo se požitím nebo aplikací návykové látky nebo jinak přivede, byť i z nedbalosti, do stavu nepříčetnosti, v němž se dopustí jednání, které má jinak znaky trestného činu, bude potrestán odnětím svobody na tři léta až osm let; dopustí – li se však jednání, které má jinak znaky trestného činu, na který zákon stanoví trest mírnější, bude potrestán oním trestem mírnějším.“

Je zde patrná inspirace právní úpravou trestného činu opilství z roku 1950, včetně označení trestného činu jako opilství. Takové označení je však nepřesné a zavádějící. Pachatel se do nepříčetnosti uvede požitím či aplikací návykové látky, což je nepochybně širší pojem než alkohol.¹⁰⁹

V ustanovení § 201a odst. 2 trestního zákona ve znění novely č. 557/1991 Sb. pak byl upraven případ dolózní actio libera in causa. Toto ustanovení však bylo od začátku předmětem kritiky, protože výslovně byla zmíněna jen dolózní actio libera in causa, o kulpózní formě se zde nemluvalo. Tento stav tak mohl vést k výkladovým nejasnostem vzhledem k ustanovení § 3 odst. 3 trestního zákona, neboť podle něj je k trestnosti činu třeba úmyslného zavinění, nestanoví-li trestní zákon výslovně, že stačí nedbalost. Tento nedostatek byl odstraněn novelou provedenou zákonem č. 290/1993 Sb., která doplnila do ustanovení § 201a odst. 2 trestního zákona kulpózní actio libera in causa. Ustanovení § 201a odst. 2 trestního zákona pak znělo takto: „Ustanovení odstavce 1, jakož i § 12 se neužije, přivedl-li se pachatel do stavu nepříčetnosti v úmyslu spáchat trestný čin nebo spáchal trestný čin z nedbalosti, která spočívá v tom, že se přivedl do stavu nepříčetnosti.“¹¹⁰

4.3.2 Platná právní úprava trestného činu opilství

Nový trestní zákoník upravuje tento specifický trestný čin ve své zvláštní části v hlavě X. nazvané „Trestné činy proti pořádku ve věcech veřejných“, v díle šestém, označeném jako

¹⁰⁷ KRATOCHVÍL, Vladimír a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část*. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 199.

¹⁰⁸ CÍSAŘOVÁ, Dagmar, VANDUCHOVÁ, Marie. *Nepříčetný pachatel*. Praha: Institut pro další vzdělávání soudců a státních zástupců, 1995, s. 22 a 34.

¹⁰⁹ NOVOTNÝ, Oto a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 6. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., s. 471.

¹¹⁰ CÍSAŘOVÁ, Dagmar, VANDUCHOVÁ, Marie. *Nepříčetný pachatel*. Praha: Institut pro další vzdělávání soudců a státních zástupců, 1995, s. 39.

„Jiná rušení veřejného pořádku“ v ustanovení § 360 odst. 1 TZ takto: „Kdo se požitím nebo aplikací návykové látky přivede, byť i z nedbalosti, do stavu nepřičetnosti, v němž se dopustí činu jinak trestného, bude potrestán odnětím svobody na tři až deset let; dopustí-li se však činu jinak trestného, na který zákon stanoví trest mírnější, bude potrestán tímto trestem mírnějším.“

Jednání uvedené v § 360 odst. 1 TZ spočívá v tom, že se pachatel požitím či aplikací návykové látky přivede do stavu nepřičetnosti a v něm spáchá čin jinak trestný. Rozlišují se zde dvě jednání (dvě fáze). Jednak uvedení se do stavu nepřičetnosti, a jednak jednání ve stavu nepřičetnosti (spáchání tzv. kvazideliktu). Pokud jde o první fázi, pachatel se může uvést do stavu nepřičetnosti pouze požitím nebo aplikací návykové látky. Na rozdíl od předchozí úpravy nový trestní zákoník již nepřipouští, aby se tak stalo „jinak“ než požitím nebo aplikací. S ohledem na široké vymezení pojmu návyková látka byl výklad tohoto způsobu jednání značně problematický. Docházelo také k vymýšlení často absurdních možností, které by tento způsob jednání naplnily.¹¹¹ Jako příklady se uváděly např. jóga (dlouhý stoj na hlavě) nebo že pravidelné střídání světla a stínu je u epileptiků schopno přivodit epileptický záchvat.¹¹²

První jednání spočívá v přivedení se do stavu nepřičetnosti. Nestačí tedy, aby se pachatel ocitl pouze ve zmenšené přičetnosti, to by pak odpovídal podle obecných zásad.¹¹³

U trestného činu opilství se zavinění (úmysl či nedbalost) vztahuje pouze k uvedení se do stavu nepřičetnosti, to však k trestní odpovědnosti nestačí. Musí přistoupit ještě objektivní podmínka trestnosti, která spočívá v tom, že se pachatel ve stavu nepřičetnosti dopustí jednání, které má jinak znaky trestného činu (tzv. kvazidelikt). Čin spáchaný v nepřičetnosti nemá všechny znaky trestného činu, chybí zde přičetnost a zavinění.¹¹⁴ Z tohoto vyplývá, že trestný čin opilství se řadí mezi abstraktní ohrožovací delikty. Podle takového pojetí je kvazidelikt pouhou objektivní podmínkou trestnosti, zavinění se na něj nevztahuje. Zavinění je vztaženo pouze na okolnosti, ze kterých zákon odvozuje nebezpečnost jednání popsané ve skutkové podstatě, což je právě pouze uvedení se do stavu nepřičetnosti, poněvadž nebezpečnost takového stavu je dána jeho nevypočitatelností a neovladatelností. Ohrožení tedy spočívá již v uvedení se do stavu nepřičetnosti.¹¹⁵

¹¹¹ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 798.

¹¹² TERYNGEL, Jiří. Návrat k „Rauschdeliktu“. (K novelizovanému § 201a trestního zákona). *Justičná revue*, 1992, č. 3, s. 27.

¹¹³ Soud. rozh. č. 22/1993 Sb. rozh. tr. in ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákon: komentář*. 5. vydání. Praha: C. H. Beck, 2003, s. 1118.

¹¹⁴ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 799.

¹¹⁵ ŘÍHA, Jiří. Ještě k trestnému činu opilství. *Bulletin advokacie*, 2006, č. 4, s. 33.

Kvazideliktem může být v podstatě kterýkoli trestný čin (včetně vývojových stádií a účastenství). Příprava k trestnému činu však zpravidla nebude přicházet v úvahu, jelikož u ní nebývá rozvinutá objektivní stránka. Rovněž je možno vyloučit trestné činy charakterizované pohnutkou, pokud ji nepřičetný výslovně nevyjevil. Jediná kategorie trestných činů, které nikdy nemohou být kvazideliktem, jsou takové, kde zneužití návykové látky je znakem skutkové podstaty těchto trestných činů, jde např. o trestný čin vyhýbání se výkonu služby dle § 384 odst. 1 TZ. Kvazideliktem nemůže být pochopitelně jiný protiprávní čin, např. přestupek.¹¹⁶ Judikatura uvádí, že pokud by se pachatel dopustil ve stavu nepřičetnosti více útoků, které by jinak zakládaly více trestných činů, všechny tyto jednotlivé útoky tvoří jeden trestný čin opilství podle § 360 odst. 1 TZ.¹¹⁷

Jak již bylo řečeno, zavinění se u trestného činu opilství vztahuje jen na uvedení se do stavu nepřičetnosti a pachatel ve vztahu ke kvazideliktu zaviněně v pravém smyslu jednat nemůže, neboť je nepřičetný. Přesto je u kvazideliktu dáno jakési „kvazizavinění“ ve formě „kvaziúmyslu“ či „kvazinedbalosti“.¹¹⁸ Při posuzování kvazideliktu je nutné zjišťovat a dokazovat i „subjektivní stránku“ jednání ve stavu nepřičetnosti. Je totiž nutné rozlišit, zda by jinak šlo o trestný čin úmyslný nebo z nedbalosti, tedy zda se má vycházet z trestní sazby stanovené za úmyslný trestný čin nebo za trestný čin z nedbalosti.¹¹⁹ Toto zjišťování formy „kvazizavinění“ u kvazideliktu je důležité proto, že sankce za trestný čin opilství je úzce propojena se sankcí za kvazidelikt. V ustanovení § 360 odst. 1 TZ ve větě za středníkem je jasně stanoveno, že pokud se pachatel dopustí kvazideliktu, na který zákon stanoví mírnější trest, než je dán za trestný čin opilství, užije se této mírnější sankce. Sankce za spáchaný kvazidelikt se ale může u daného činu lišit právě podle formy zavinění (např. ublížení na zdraví).

Při určování, který trest stanovený zákonem je mírnější, se primárně vychází z horní hranice trestu odnětí svobody, pokud je shodná, tak z dolní hranice trestu odnětí svobody. Pokud se shoduje i ta, bude mírnějším takové ustanovení, kde trestní zákon připouští vedle trestu odnětí svobody aspoň jeden další alternativní druh trestu jako trest samostatný.¹²⁰

¹¹⁶ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 799-800.

¹¹⁷ Soud. rozh. č. 17/2008 Sb. rozh. tr. in JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní zákoník a trestní řád: s poznámkami a judikaturou*. Praha: Leges, 2009, s. 438.

¹¹⁸ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 799.

¹¹⁹ Soud. rozh. č. 62/1968 Sb. rozh. tr. in ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákon: komentář*. 5. vydání. Praha: C. H. Beck, 2003, s. 1119.

¹²⁰ Soud. rozh. č. 11/1998 Sb. rozh. tr. in ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákon: komentář*. 5. vydání. Praha: C. H. Beck, 2003, s. 1120.

Právě sankce za trestný čin opilství bývá často předmětem kritiky, a sice kvůli její tvrdosti (vysoká horní hranice deseti let). Při porovnání se zahraničními úpravami (Německo – až pět let trestu odnětí svobody, Rakousko – až tři roky trestu odnětí svobody, Švýcarsko – až šest měsíců trestu odnětí svobody nebo pokuta, resp. až tři roky trestu odnětí svobody)¹²¹ je taková přísnost zarážející. Navíc se dostává do rozporu s pojetím trestného činu opilství jako abstraktního ohrožovacího trestného činu, kde má být postihováno zaviněné uvedení se do stavu nepřičetnosti, nikoli výsledek dosažený v tomto stavu. Při tak vysoké sankci, která se navíc porovnává se sankcí za kvazidelikt s tím, že se užije trest mírnější, tak zřejmě bude ve většině případů postihován samotný kvazidelikt a nikoli trestný čin opilství. Taková úprava pak v podstatě vychází z odpovědnosti za výsledek (kde je omezena horní hranice deseti let), který pachatel v nepřičetnosti způsobil a dochází tak k popření smyslu trestného činu opilství.¹²²

Z těchto důvodů byla sankce za trestný čin opilství podrobována kritice již za minulé právní úpravy, kde horní hranice činila osm let, přesto nový trestní zákoník sankci nepochopitelně zостřil o další dva roky.

¹²¹ JELÍNEK, Jirí a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 796-797.

¹²² ŘÍHA, Jirí. Ještě k trestnému činu opilství. *Bulletin advokacie*, 2006, č. 4, s. 35.

5 Právní úprava sankčních důsledků nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti

5.1 Dualismus trestních sankcí

Český trestní zákoník při úpravě právních následků vyplývajících z trestní odpovědnosti (tj. ze spáchání trestného činu nebo činu jinak trestného) vychází z dualismu trestních sankcí. Rozlišuje totiž dva typy trestněprávních sankcí, a sice tresty a ochranná opatření (§ 36 TZ). Jejich uložením má být dosaženo účelu trestního práva, tj. zajistit ochranu společnosti.¹²³

Dualistická koncepce sankcí je výsledkem kompromisu mezi dvěma protichůdnými směry, mezi školou klasickou a pozitivistickou. Podle klasické školy trestního práva, která se rozvíjela téměř celé 19. století, představoval trest odplatu za trestný čin, přičemž tento trest měl být svou závažností úměrný trestnému činu. Požadovalo se tedy, aby trest byl úměrný vině. Naopak pozitivisté, kteří významně ovlivňovali trestní zákonodárství na konci 19. století a v průběhu 20. století, tvrdili, že pachatele má postihnout opatření úměrné jeho nebezpečnosti. Tento nebezpečný stav pachatele může stupeň objektivní závažnosti trestného činu převýšit (např. u recidivistů), jindy však může být nebezpečnost pachatele nižší než závažnost jeho činu. Pozitivisté poukazovali na to, že klasický trest není vždy schopen zajistit dostatečnou ochranu společnosti před nebezpečnými zločinci ani zajistit léčebné působení na duševně nemocné pachatele. Právě tyto důvody vedly na konci 19. století ke vzniku zabezpečovacích (ochranných) opatření, která měla trest doplňovat, ale i nahrazovat.¹²⁴

Rozdíly mezi klasickým trestem a zabezpečovacími opatřeními spočívají v jejich odůvodnění, účelu, předpokladech jejich uložení a ve způsobu jejich výkonu. Důvodem trestu je trestný čin a jeho účelem je způsobit pachateli zlo za zlo, které on předtím spáchal. Oproti tomu důvodem zabezpečovacího opatření je pachatelův nebezpečný stav a jeho účelem je chránit společnost před takovým pachatelem formou léčby, výchovy, izolace.¹²⁵

Trest, který je chápán jako odplata za trestný čin, by měl být adekvátní povaze a závažnosti trestného činu, kdežto zabezpečovací opatření má odpovídat nebezpečí, které od pachatele hrozí. Potřeba uložení zabezpečovacích opatření a jejich intenzita tedy není

¹²³ JELÍNEK, Jirí a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 394.

¹²⁴ ČÍSAŘOVÁ, Dagmar, VANDUCHOVÁ, Marie. *Nepřičetný pachatel*. Praha: Institut pro další vzdělávání soudců a státních zástupců, 1995, s. 70.

¹²⁵ Tamtéž.

primárně určována povahou a závažností činu, ale především potřebou léčení, výchovy či zneškodnění.¹²⁶

Oba druhy trestních sankcí mají však i některé shodné rysy. Například trest i ochranné opatření jsou právním následkem trestného činu, mohou je uložit pouze soudy, a to na základě zákona, jsou vynutitelná státní mocí, u obou se uplatní zásada přiměřenosti (§ 38 odst. 1 TZ), byť u ochranných opatření v modifikované podobě (§ 96 odst. 1 TZ). Právě z důvodu, že oba druhy trestních sankcí vykazují některé stejné znaky, trestní zákoník umožňuje ukládat tresty a ochranná opatření samostatně nebo vedle sebe, nebo je dokonce možné nahrazovat tresty ochrannými opatřeními.¹²⁷

Je nutné zdůraznit, že dualistická koncepce sankcí se uplatní pouze v případě dospělých pachatelů, tj. pouze ve vztahu k osobám, které se spáchaly trestný čin nebo čin jinak trestný po dovršení osmnáctého roku věku. V případě mladistvých a dětí mladších patnácti let totiž zákon o soudnictví ve věcech mládeže naopak zakotvuje monismus trestněprávních sankcí. Ten je založen na jednotném systému opatření za spáchaný protiprávní čin.¹²⁸

5.2 Tresty ukládané nepřičetným a zmenšeně přičetným pachatelům podle platné právní úpravy

Trest, jenž představuje trestněprávní následek za spáchaný trestný čin, je možno uložit pouze za trestný čin, tedy jen osobám trestně odpovědným. Z toho vyplývá, že trest nelze uložit osobě, u které byla nepřičetnost vyvolána duševní poruchou. Tato osoba totiž spáchala čin jinak trestný a není za něj trestně odpovědná (§ 26 TZ). Trest však přichází v úvahu u osob, které si **stav nepřičetnosti samy zavinily vlivem návykových látek**. Sem patří případy *actio libera in causa dolózní* či *kulpózní*, kdy nastupuje plná trestní odpovědnost pachatele podle obecných zásad, a to za úmyslný trestný čin nebo trestný čin z nedbalosti, podle toho, zda šlo o dolózní či kulpózní formu (§ 360 odst. 2 TZ). Trest bude rovněž uložen v případě odpovědnosti za trestný čin opilství (§ 360 odst. 1 TZ). Zde hrozí pachateli trest odnětí

¹²⁶ ŠÁMAL, Pavel. Ochranné léčení a zabezpečovací detence v návrzích trestního zákoníku a problémy s tím spojené. In VANDUCHOVÁ, Marie, GŘIVNA, Tomáš (eds.). *Pocta Otovi Novotnému k 80. narozeninám*. Praha: Aspi, a. s., 2008, s. 342.

¹²⁷ NOVOTNÝ, Oto a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 6. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., s. 486.

¹²⁸ JELÍNEK, Jirí a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 395.

svobody v rozpětí od tří do deseti let. Pokud však spáchá v nepřičetnosti čin jinak trestný, na který zákon stanoví trest mírnější, uloží se onen mírnější trest.¹²⁹

V případě pachatelů, kteří spáchali trestný čin **ve stavu zmenšené přičetnosti**, nedochází k vyloučení jejich trestní odpovědnosti. Jejich stav ale odůvodňuje zvláštní postup v otázce trestání (§ 40 odst. 1 a 2 TZ, § 47 odst. 1 a 2 TZ). Nutno zdůraznit, že tento zvláštní postup upravuje trestní zákoník pouze vůči těm pachatelům, kteří si stav zmenšené přičetnosti nepřivodili, a to ani z nedbalosti, vlivem návykové látky.¹³⁰

Podle § 40 odst. 1 TZ soud přihlédne ke stavu zmenšené přičetnosti při stanovení druhu trestu a jeho výměry. Je tedy možné, aby soud uložil pachateli jiný druh trestu z těch, které přicházejí v úvahu, než který by uložil, kdyby nešlo o zmenšeně přičetného pachatele. Přihlíží přitom k povaze stavu, ve kterém pachatel spáchal trestný čin, k možnostem jeho převýchovy a mimo jiné k potřebě chránit společnost. Stejně postupuje i při výměře trestu v rámci trestní sazby. Jde o obligatorní důsledek spáchání činu ve stavu zmenšené přičetnosti, k tomuto stavu tedy soud přihlédnout musí, řídí se ale i obecnými zásadami pro ukládání trestu v ustanovení § 39 TZ.¹³¹

Obdobné ustanovení obsahuje i zákon o soudnictví ve věcech mládeže (§ 25 odst. 2 ZSM). U mladistvého je však na rozdíl od dospělého pachatele nerozhodné, zda šlo o zaviněnou či nezaviněnou zmenšenou přičetnost.¹³²

Všechny další důsledky spáchání trestného činu ve stavu zmenšené přičetnosti jsou fakultativní. Soud může zmenšeně přičetnému pachateli snížit trest odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby za současného uložení ochranného léčení (§ 40 odst. 2 TZ). Může tak učinit pouze tehdy, pokud má za to, že vzhledem ke zdravotnímu stavu pachatele lze jeho nápravu zajistit trestem kratšího trvání v kumulaci s obligatorně uloženým ochranným léčením, které má doplnit zkrácený trest a zvýšit jeho výchovný účinek.¹³³ Při snížení trestu není soud v tomto případě vázán omezením uvedeným v ustanovení § 58 odst. 3 TZ, které jinak platí pro určité případy mimořádného snížení trestu odnětí svobody. Tento postup bude namístě, nebude-li důvod k upuštění od potrestání podle § 47 TZ, nebo pokud nepostačuje sama aplikace ustanovení 40 odst. 1 TZ.¹³⁴

¹²⁹ CÍSAŘOVÁ, Dagmar, VANDUCHOVÁ, Marie. *Nepřičetný pachatel*. Praha: Institut pro další vzdělávání soudců a státních zástupců, 1995, s. 76.

¹³⁰ Tamtéž.

¹³¹ CÍSAŘOVÁ, Dagmar, VANDUCHOVÁ, Marie. *Nepřičetný pachatel*. Praha: Institut pro další vzdělávání soudců a státních zástupců, 1995, s. 76-77.

¹³² JELÍNEK, Jirí a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 190.

¹³³ Soud. rozh. č. 41/1976 Sb. rozh. tr. in ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákon: komentář, I. díl*. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 458-459.

¹³⁴ ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákoník: komentář, I. díl*. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 457.

Projevem odchylného postupu vůči zmenšeně přičetnému pachateli trestného činu je též možnost soudu upustit od jeho potrestání za současného obligatorního uložení ochranného léčení (§ 47 odst. 1 TZ). Pachatel je rozsudkem uznán vinným trestným činem. Soud mu však neuloží žádný trest, ale dojde k obligatornímu uložení ochranného léčení (§ 99 odst. 1 TZ), které lépe zabezpečí jeho nápravu a ochranu společnosti než trest. Ten je plně nahrazen ochranným léčením. Půjde o takové pachatele, u kterých by byl výkon trestu z hlediska jejich nápravy a ochrany společnosti málo účinný, popřípadě by výkonem trestu mohlo dojít ke zhoršení duševního stavu pachatele.¹³⁵

Soud také může upustit od potrestání za současného obligatorního uložení zabezpečovací detence (§ 47 odst. 2 a § 100 odst. 1 TZ). Může tak učinit pouze v případě spáchání zločinu ve stavu zmenšené přičetnosti a za předpokladu, že detence lépe zajistí ochranu společnosti než trest, který se neuloží. Podmínkou je také to, že nestačí upuštění od potrestání za současného uložení ochranného léčení vzhledem k povaze duševní poruchy a možnosti působení na pachatele. Ustanovení § 47 odst. 2 TZ lze aplikovat bez ohledu na to, zda si pachatel přivodil stav zmenšené přičetnosti zaviněně či nikoli.¹³⁶

V případech, na které jinak dopadají ustanovení § 47 odst. 1 a 2 TZ, se u mladistvých uplatní speciální úprava upuštění od uložení trestního opatření za současného uložení ochranného léčení nebo zabezpečovací detence obsažená v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže (§ 12 písm. a) ZSM). Soud pro mládež se může uchýlit k takovému postupu, pokud mladistvý spáchal provinění ve stavu zmenšené přičetnosti, bez ohledu na to, zda si tento stav přivodil zaviněně či nikoli, a pokud má soud za to, že uvedená ochranná opatření zajistí nápravu mladistvého lépe než trestní opatření.¹³⁷

Upuštění od potrestání se vztahuje i na případy spáchání daného činu ve stavu vyvolaném duševní poruchou. Tento stav je širším pojmem než zmenšená přičetnost, neboť zjištěná duševní porucha zde nemusí dosahovat intenzity zmenšené přičetnosti.¹³⁸

Vůči dospělým pachatelům, kteří si přivodili stav zmenšené přičetnosti zaviněně vlivem návykové látky, nelze uplatnit výše uvedené zvláštní postupy (to neplatí u upuštění od potrestání za současného uložení zabezpečovací detence). Tito pachatelé jsou i mimo dosah trestného činu opilství, poněvadž k odpovědnosti za něj se vyžaduje nepřičetnost. Trestání zmenšeně přičetných a plně přičetných osob se tak v podstatě neliší. Zaviněnou zmenšenou přičetnost by snad bylo možné zohlednit v rámci hodnocení okolností případu nebo poměrů

¹³⁵ ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákoník: komentář, I. díl*. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 554 a 556.

¹³⁶ ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákoník: komentář, I. díl*. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 557.

¹³⁷ ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákoník: komentář, I. díl*. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 556-557.

¹³⁸ ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákoník: komentář, I. díl*. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 556.

pachatele dle obecného ustanovení o mimořádném snížení trestu odnětí svobody (§ 58 odst. 1 TZ), pak ale již platí omezení uvedené v § 58 odst. 3 TZ.¹³⁹

5.3 Ochranná opatření ukládaná nepřičetným a zmenšeně přičetným pachatelům podle platné právní úpravy

Ochranná opatření představují vedle trestů další, samostatnou kategorii trestních sankcí. Jsou to trestněprávní následky trestného činu nebo činu jinak trestného. To znamená, že ochranné opatření lze na rozdíl od trestu uložit i za čin jinak trestný, který spáchala osoba trestně neodpovědná.¹⁴⁰

České trestní právo rozlišuje čtyři druhy ochranných opatření, a to ochranné léčení, zabezpečovací detenci, zabránění věci nebo jiné majetkové hodnoty a ochrannou výchovu (§ 98 odst. 1 TZ). Ochrannou výchovu, její ukládání a výkon však upravuje zákon o soudnictví ve věcech mládeže, lze ji tedy uložit pouze mladistvému nebo osobě mladší patnácti let, která se dopustila činu jinak trestného.¹⁴¹

V následujícím výkladu bych blíže pojednala o ochranném léčení, protože je ze všech druhů ochranných opatření ukládáno nepřičetným a zmenšeně přičetným pachatelům nejčastěji.¹⁴² Dále bych se zaměřila na zabezpečovací detenci. Jde o nový druh ochranného opatření, jehož zavedení považuji za velký přínos.

5.3.1 Ochranné léčení a jeho uložení nepřičetnému a zmenšeně přičetnému pachateli

Smyslem ochranného léčení (§ 99 TZ) je především terapeutické působení na pachatele trestného činu nebo činu jinak trestného. Do okruhu osob, kterým je určeno, spadají vedle nebezpečných nepřičetných a zmenšeně přičetných pachatelů rovněž nebezpečné osoby, které se dopustily činu ve stavu vyvolaném duševní poruchou, jakož i osoby oddávající se zneužívání návykových látek, pokud spáchaly trestný čin pod jejich vlivem nebo v souvislosti s jejich zneužíváním.¹⁴³

¹³⁹ CÍSAŘOVÁ, Dagmar, VANDUCHOVÁ, Marie. *Nepřičetný pachatel*. Praha: Institut pro další vzdělávání soudců a státních zástupců, 1995, s. 78-79.

¹⁴⁰ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 422.

¹⁴¹ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 424.

¹⁴² Viz CÍSAŘOVÁ, Dagmar, VANDUCHOVÁ, Marie. *Nepřičetný pachatel*. Praha: Institut pro další vzdělávání soudců a státních zástupců, 1995, s. 79.

¹⁴³ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 425.

Ochranné léčení chrání společnost před takovými osobami, zároveň však může být prospěšné i pro ně samotné, neboť jim poskytuje odbornou lékařskou péči, což se může pozitivně promítnout do budoucího života těchto osob.¹⁴⁴

Pokud jde o způsob výkonu ochranného léčení, ukládá se podle povahy nemoci a léčebných možností buď v ústavní, nebo ambulantní formě. Ústavní forma spočívá v hospitalizaci osoby, které bylo ochranné léčení uloženo, zpravidla v psychiatrické léčebně, kde je povinna podrobit se léčebnému programu. Při ambulantním léčení je osoba ponechána na svobodě a pravidelně dochází do zařízení, které poskytuje ambulantní péči. Tato forma ochranného léčení se od ústavní liší rozsahem omezení základních práv a svobod, a to zejména tím, že osoba ve výkonu ambulantního léčení není izolována v psychiatrické léčebně a nedochází tak k vytržení z jejího sociálního prostředí.¹⁴⁵ Trestní zákoník však umožňuje, aby soud vzhledem k povaze nemoci, léčebným možnostem a průběhu ochranného léčení změnil způsob jeho výkonu z ústavního na ambulantní a naopak (§ 99 odst. 5 TZ). Stejně tak je možné změnit ústavní ochranné léčení na zabezpečovací detenci, ale i naopak, jsou-li splněny zákonné podmínky (§ 99 odst. 5 a § 100 odst. 6 TZ). Z těchto důvodů není možné současně uložit ochranné léčení a zabezpečovací detenci.¹⁴⁶

Ochranné léčení potrvá tak dlouho, dokud to vyžaduje jeho účel. Na rozdíl od předchozí právní úpravy, kdy se ochranné léčení ukládalo na dobu neurčitou a mohlo tak trvat i doživotně, platný trestní zákoník omezuje dobu trvání ochranného léčení na dva roky. Je ale možné ho prodloužit, a to i opakovaně, vždy však maximálně o dva roky.¹⁴⁷ Takové omezení trvání ochranného léčení je jistě velkým přínosem, protože odstraňuje nedostatek v podobě nejistoty ohledně délky trvání ochranného léčení. Toto ochranné opatření totiž představuje, zejména u ústavní formy, citelný zásah do osobní svobody člověka, jemuž bylo takové léčení uloženo.

Ochranné léčení soud obligatorně uloží **nepříčetnému pachateli** za podmínky, že jeho pobyt na svobodě je nebezpečný (§ 99 odst. 1 TZ). Podmínkou pro uložení ochranného léčení je vedle trestní neodpovědnosti pachatele také skutečnost, že i v době rozhodování o tomto ochranném opatření je prokázáno, že pobyt takového pachatele na svobodě je nebezpečný tím,

¹⁴⁴ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 425.

¹⁴⁵ ŠVANDOVÁ, Nikola. Výkon ochranného léčení. *Zdravotnictví a právo*, 2010, roč. 20, č. 3, s. 28 a 29.

¹⁴⁶ ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákoník: komentář, I. díl*. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 1034-1035.

¹⁴⁷ KRATOCHVÍL, Vladimír a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část*. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 549.

že v důsledku jeho duševní poruchy znovu spáchá závažnější útok na zájmy chráněné trestním zákoníkem.¹⁴⁸

Pokud jde o **zmenšeně přičetného pachatele**, soud uloží ochranné léčení obligatorně ve dvou případech (§ 99 odst. 1 TZ). Buď při upuštění od potrestání podle § 47 odst. 1 TZ, kdy soud má za to, že ochranné léčení zajistí nápravu pachatele a ochranu společnosti lépe než trest, nebo vedle trestu v případě snížení trestu odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby, pokud bude dosaženo účelu trestu i jeho zkrácením (§ 40 odst. 2 TZ). Ochranné léčení zde tedy doplňuje zkrácený trest. V obou případech platí, že si pachatel zmenšenou přičetnost nepřivodil ani z nedbalosti vlivem návykové látky.¹⁴⁹

Fakultativně lze ochranné léčení uložit, pokud pachatel spáchal trestný čin ve stavu zmenšené přičetnosti, a zároveň je jeho pobyt na svobodě nebezpečný (§ 99 odst. 2 písm. a) TZ). Soud pachateli vedle ochranného léčení uloží i trest, a to v rámci zákonné trestní sazby. Zde je nerozhodné, zda si pachatel zmenšenou přičetnost přivodil vlivem návykové látky či nikoli.¹⁵⁰

5.3.2 Zabezpečovací detence a její uložení nepřičetnému a zmenšeně přičetnému pachateli

Zabezpečovací detence (§ 100 TZ) byla zavedena do trestního zákona novelou provedenou zákonem č. 129/2008 Sb., o výkonu zabezpečovací detence. Tato úprava pak doznala změn v rámci rekodifikace trestního práva s účinností od 1. 1. 2010.¹⁵¹

Zavedení zabezpečovací detence má vyřešit letitý problém s výkonem ústavního ochranného léčení některých zvláště nebezpečných pachatelů v psychiatrických léčebnách. Tito pachatelé jsou nepřizpůsobiví, nespolupracují, jsou agresivní, odmítají léčbu nebo ji sabotují a v negativním smyslu tak ovlivňují ostatní pacienty. Dále jde o osoby, u kterých se lze často setkat s těžkými poruchami osobnosti, může jít i o souhrn několik anomálií současně (psychopatické osobnosti, nízkého intelektu, sexuální deviace). Takové případy nejsou řešitelné běžným způsobem v psychiatrických léčebnách, neboť ty nejsou k zacházení s těmito osobami uzpůsobeny. Tuto skutečnost potvrzují četné případy napadení ošetřujícího personálu takovými pacienty, ale i jejich opakující se útoky spojené se závažným

¹⁴⁸ Soud. rozh. č. 3/2000 Sb. rozh. tr. in ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákoník: komentář, I. díl*. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 1038.

¹⁴⁹ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 426.

¹⁵⁰ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 426.

¹⁵¹ ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákoník: komentář, I. díl*. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 1044.

protispolečenským jednáním na útěku. Z těchto důvodů poukazovali odborníci na potřebu zavedení zabezpečovací detence již od sedmdesátých let minulého století.¹⁵²

Hlavním účelem zabezpečovací detence je ochrana společnosti před zvláště nebezpečnými pachateli, kteří spáchali závažnou trestnou činnost nebo se dopustili činu jinak trestného. Právě jejich duševní stav zapříčinil spáchání těchto činů a s ohledem na něj lze reálně předpokládat, že se takového jednání dopustí i v budoucnu.¹⁵³

Ochrana společnosti převažuje nad léčebným, rehabilitačním či resocializačním působením. Zabezpečovací detence tedy plní především funkci zajišťovací. Osoby, kterým je detence uložena, jsou totiž umístěny do zvláštního detenčního ústavu se zvláštní ostrahou, kterou vykonává Vězeňská služba. Během výkonu detence se ale předpokládá působení na tyto osoby léčebnými, psychologickými a dalšími programy se záměrem docílit změnu postoje pachatele k léčbě s konečným cílem jeho opětovného začlenění do společnosti.¹⁵⁴

V současné době fungují dva ústavy pro výkon zabezpečovací detence. Jako první byl zřízen detenční ústav v Brně, který sídlí v objektu vazební věznice. V současnosti je v něm umístěno osm chovanců (mužů). Druhý detenční ústav (s větší kapacitou) se nachází v Opavě, zde však zatím není umístěn žádný chovanec.¹⁵⁵

Zabezpečovací detence potrvá tak dlouho, dokud to vyžaduje ochrana společnosti. Ochrana společnosti je základním účelem zabezpečovací detence, s jeho dosažením ale může být spojena i doživotní izolace osoby v detenčním ústavu. Z tohoto důvodu zabezpečovací detence představuje „ultima ratio“ trestněprávního sankčního systému. S ohledem na časovou neurčitost tohoto opatření, u kterého jde o značný zásah do osobní svobody osoby, je však soud povinen pravidelně přezkoumávat, zda i nadále trvají důvody pro další pokračování detence. U dospělých dochází k přezkumu jednou za dvanáct měsíců, u mladistvých pak jednou za šest měsíců.¹⁵⁶

Pokud jde o vzájemný vztah ochranného léčení a zabezpečovací detence, je zde subsidiarita zabezpečovací detence k ochrannému léčení. Ta je základní podmínkou každého uložení detence. Trestní zákoník ji vyjadřuje slovy „nelze očekávat, že by uložené ochranné

¹⁵² ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákoník: komentář, I. díl*. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 1044-1045.

¹⁵³ ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákoník: komentář, I. díl*. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 1046.

¹⁵⁴ ŠÁMAL, Pavel. Ochranné léčení a zabezpečovací detence v návrzích trestního zákoníku a problémy s tím spojené. In VANDUCHOVÁ, Marie, GRÍVNA, Tomáš (eds.). *Pocta Otovi Novotnému k 80. narozeninám*. Praha: Aspi, a. s., 2008, s. 345-346.

¹⁵⁵ *Věznice a ústav pro zabezpečovací detenci* [online]. vsocr.cz, 14. listopadu 2009 [cit. 17. prosince 2010]. Dostupné na: <<http://vsocr.cz/veznice-opava-83/charakteristika-veznice-a-ustavu-pro-vykon-zabezpecovaci-detence-opava-527/veznice-a-ustav-pro-vykon-zabezpecovaci-detence-1230>>.

¹⁵⁶ NOVOTNÝ, Oto a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 6. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., s. 499.

léčení s přihlédnutím k povaze duševní poruchy a možnostem působení na pachatele vedlo k dostatečné ochraně společnosti“.¹⁵⁷

Zabezpečovací detenci uloží soud obligatorně **nepříčetné osobě**, která se dopustila činu jinak trestného, jenž by naplňoval znaky zvlášť závažného zločinu, a zároveň je pobyt takové osoby na svobodě nebezpečný (§ 100 odst. 1 TZ).¹⁵⁸

V případě **zmenšeně příčetného pachatele** uloží soud obligatorně zabezpečovací detenci pouze při upuštění od potrestání (§ 47 odst. 2 a § 100 odst. 1 TZ). Podmínkou je, že pachatel se ve stavu zmenšené příčetnosti dopustil zločinu a soud má za to, že detence zajistí ochranu společnosti lépe než trest.¹⁵⁹

Fakultativně může soud uložit zabezpečovací detenci, pokud pachatel ve stavu zmenšené příčetnosti spáchal zločin, a zároveň je jeho pobyt na svobodě nebezpečný. Soud přitom přihlíží k osobě pachatele, jeho dosavadnímu životu a poměrům (§ 100 odst. 2 písm. a) TZ). Vedle zabezpečovací detence se ukládá i trest.¹⁶⁰

K fakultativnímu uložení zabezpečovací detence může dojít nejen při spáchání činu ve stavu zmenšené příčetnosti, ale stačí stav vyvolaný duševní poruchou. Ten nemusí dosahovat intenzity zmenšené příčetnosti. To platí i u fakultativního uložení ochranného léčení zmenšeně příčetnému pachateli.¹⁶¹

¹⁵⁷ ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákoník: komentář, I. díl*. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 1049.

¹⁵⁸ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 428-429.

¹⁵⁹ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 429.

¹⁶⁰ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 429.

¹⁶¹ § 99 odst. 2 písm. a) a § 100 odst. 2 písm. a) trestního zákoníku

6 Srovnání české právní úpravy se zahraniční právní úpravou

Zvolila jsem srovnání se slovenskou právní úpravou, poněvadž obě země dlouhá léta vycházely ze stejného trestního zákona č. 140/1961 Sb. a v obou zemích nedávno proběhla rekodifikace trestního práva. Na Slovensku dokonce o čtyři roky dříve než u nás (zákon č. 305/2005 Z. z. je účinný od 1. 1. 2006). V čem se obě právní úpravy v současnosti liší a v čem shodují, lze zjistit z následujícího výkladu.

6.1 Právní úprava ve Slovenské republice

Stejně jako v českém trestním právu, tak i ve slovenské právní úpravě je přičetnost považována za jednu z podmínek trestní odpovědnosti. Vymezení pojmu přičetnosti ve slovenském trestním zákoně, stejně jako v českém, však nenajdeme. Oba zákony obsahují pouze definici nepřičetnosti a vymezení pojmu přičetnosti je ponecháno teorii trestního práva. Také slovenská teorie definuje přičetnost jako způsobilost být pachatelem trestného činu, pokud závisí na duševních schopnostech pachatele.¹⁶²

Slovenský trestní zákon upravuje nepřičetnost v rámci okolností vylučujících trestní odpovědnost v ustanovení § 23 STZ¹⁶³, nazvaném „Nepřičetnost“, takto: „Kdo pro duševní poruchu v době spáchání činu jinak trestného nemohl rozpoznat jeho protiprávnost nebo ovládat své jednání, není za tento čin trestně odpovědný, nestanoví-li tento zákon jinak.“

Z této zákonné dikce je patrné, že český i slovenský trestní zákon definují nepřičetnost takřka totožně. Odlišnost mezi oběma úpravami lze však spatřovat v tom, že ustanovení § 23 STZ, na rozdíl od jeho české obdoby (§ 26 TZ), obsahuje dodatek „nestanoví-li tento zákon jinak“. To znamená, že pokud se pachatel uvedl do stavu nepřičetnosti zaviněně požitím nebo aplikací návykové látky, nepřichází u něj vyloučení trestní odpovědnosti z důvodu nepřičetnosti v úvahu. V takovém případě bude plně trestně odpovídat za trestný čin, který v nepřičetnosti spáchal (za tzv. dolózní či kulpózní *actio libera in causa* nebo za trestný čin opilství podle § 363 STZ).¹⁶⁴

Duševní poruchu slovenský trestní zákon nevymezuje. To je ponecháno teorii, která uvádí duševní poruchy, které mohou nejčastěji vést k nepřičetnosti (duševní choroby,

¹⁶² ČENTÉŠ, Jozef a kol. *Trestný zákon s komentárom*. Žilina: Eurokódex, 2006, s. 58.

¹⁶³ Zkratka je v textu používána pro zákon č. 305/2005 Z. z., trestný zákon.

¹⁶⁴ ČENTÉŠ, Jozef a kol. *Trestný zákon s komentárom*. Žilina: Eurokódex, 2006, s. 59.

chorobné duševní stavy, krátkodobé duševní poruchy).¹⁶⁵ Český trestní zákoník od tohoto dělení upustil a zakotvil definici duševní poruchy v zákoně (§ 123 TZ).

Vedle nepřičetnosti zná slovenský trestní zákon i pojem zmenšené přičetnosti, který však na rozdíl od české úpravy nedefinuje. Jeho vymezení tak opět zůstává na teorii a praxi, kde se zmenšenou přičetností rozumí chorobný stav, ve kterém je v důsledku duševní poruchy výrazně snižená rozumová nebo ovládací schopnost pachatele.¹⁶⁶ V tomto ohledu lze vyzdvihnout českou úpravu, resp. český trestní zákoník, který zmenšenou přičetnost definuje v ustanovení § 27 TZ. Uzákonění zmenšené přičetnosti by mělo vést k odstranění pochybností ohledně jejího výkladu.

Trestný čin opilství upravuje slovenský trestní zákon v ustanovení § 363 odst. 1 STZ takto: „Kdo se požitím nebo aplikací návykové látky, byť z nedbalosti, přivede do stavu nepřičetnosti, ve kterém se dopustí jednání, které má jinak znaky trestného činu, bude potrestán trestem odnětí svobody na tři léta až osm let; dopustí-li se však jednání, které má jinak znaky trestného činu, na který zákon stanoví mírnější trest, bude potrestán tímto mírnějším trestem.“

Jak vidno, i slovenská úprava trestného činu opilství je téměř identická s českou právní úpravou. Slovenská úprava tedy také vychází z koncepce tzv. „Rauschdeliktu“.¹⁶⁷

Jediný rozdíl mezi oběma úpravami trestného činu opilství spočívá v délce výměry trestu. Horní hranice trestní sazby podle slovenského trestního zákona činí osm let, zatímco v české právní úpravě je to deset let. I když je horní hranice trestní sazby ve slovenské právní úpravě nižší, přesto je takto vymezená sankce v porovnání s jinými zahraničními úpravami příliš tvrdá (např. Německo – trest odnětí svobody do pěti let, Rakousko – trest odnětí svobody do tří let, Švýcarsko – trest odnětí svobody do šesti měsíců nebo pokuta).¹⁶⁸

Ustanovení § 363 odst. 2 STZ upravuje výslovně pouze případ dolózní *actio libera in causa*. Kulpózní *actio libera in causa* je tedy ve slovenském trestním právu pouhou teoretickou konstrukcí. Český trestní zákoník je v tomto ohledu důslednější, neboť výslovně upravuje obě formy *actio libera in causa* (§ 360 odst. 2 TZ).

V rámci rekonstrukce jak slovenského, tak českého trestního práva byl v obou zemích zaveden nový druh ochranného opatření, a to zabezpečovací detence. Obě právní úpravy se však značně liší. Dle českého trestního zákoníku je možné uložit detenci nepřičetnému

¹⁶⁵ IVOR, Jaroslav a kol. *Trestné právo hmotné: všeobecná část, I. zväzok*. Bratislava: Iura Edition, 2006, s. 126.

¹⁶⁶ IVOR, Jaroslav a kol. *Trestné právo hmotné: všeobecná část, I. zväzok*. Bratislava: Iura Edition, 2006, s. 128.

¹⁶⁷ IVOR, Jaroslav a kol. *Trestné právo hmotné: všeobecná část, II. zväzok*. Bratislava: Iura Edition, 2006, s.

412.

¹⁶⁸ Tamtéž.

pachateli obligatorně za podmínek stanovených zákonem (§ 100 odst. 1 TZ). Naproti tomu slovenská úprava (§ 81 STZ) neumožňuje umístit nepřičetného pachatele do detenčního ústavu. Je tomu tak proto, že základní podmínkou pro uložení detence je pobyt odsouzeného ve výkonu trestu odnětí svobody. Uložení trestu však připadá v úvahu pouze u přičetného či zmenšeně přičetného pachatele. Z toho jasně vyplývá, že detenci je možné uložit pouze pachateli, který byl v době činu trestně odpovědný. Slovenský trestní zákon však dovoluje při splnění zákonných podmínek umístit do detenčního ústavu osobu, která ve výkonu trestu odnětí svobody onemocněla nevyléčitelnou duševní chorobou a její pobyt na svobodě je pro společnost nebezpečný. V takovém případě soud obligatorně přeruší výkon trestu odnětí svobody a nařídí umístění takové osoby do detenčního ústavu.¹⁶⁹

Po porovnání obou právních úprav musím konstatovat, že česká právní úprava se mi jeví jako propracovanější a důslednější. V rámci rekodifikace českého trestního práva se podařilo odstranit několik nedostatků – např. podat legální definici zmenšené přičetnosti nebo duševní poruchy. To se ve slovenském trestním právu nestalo. Obzvlášť by bylo vhodné definovat zmenšenou přičetnost v zákoně. Velkým nedostatkem slovenské právní úpravy je podle mě skutečnost, že zabezpečovací detenci nelze uložit nepřičetnému pachateli.

¹⁶⁹ BURDA, Eduard a kol. *Trestný zákon: komentár, I. diel*. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 541.

7 Úvahy de lege ferenda

Velkým přínosem nového trestního zákoníku je, že uvádí legální definici zmenšené přičetnosti. Ze systematického hlediska byla správně zařazena za ustanovení o nepřičetnosti (§ 26 TZ) do § 27 TZ. Otázkou je, zda se zákonodárce neměl institutem zmenšené přičetnosti zabývat podrobněji, zejména pokud jde o zmenšenou přičetnost způsobenou vlivem návykových látek.

Trestný čin opilství se totiž nevztahuje na pachatele, který byl v době činu zmenšeně přičetný. Zákon vyžaduje zaviněnou nepřičetnost (§ 360 odst. 1 TZ). Zmenšeně přičetný pachatel bude odpovídat podle obecných zásad za čin, který spáchal. V tomto případě není ani možné uplatnit zvláštní postup vůči takovému pachateli (§ 40 TZ, § 47 odst. 1 TZ), neboť tato ustanovení lze aplikovat jen tehdy, pokud si pachatel stav zmenšené přičetnosti nepřivodil, a to ani z nedbalosti, vlivem návykové látky. Je tedy třeba zvážit, zda není nedostatkem zákona, že k nepřičetnosti zaviněné způsobem uvedeným v § 360 odst. 1 TZ se přihlíží, ale ke zmenšené přičetnosti u dospělých pachatelů za stejné situace nikoli.¹⁷⁰

Současný přístup by byl pochopitelný, kdyby bylo v platnosti ustanovení § 12 odst. 2 zákona č. 140/1961 Sb. Podle tohoto ustanovení pachatel plně odpovídal za čin spáchaný ve stavu nepřičetnosti, který si zaviněně přivodil vlivem návykové látky. Ustanovení § 12 odst. 2 však bylo novelou č. 557/1991 Sb. zrušeno a do trestního zákona byl zaveden trestný čin opilství (tehdy § 201a trestního zákona). Právní úprava nepřičetnosti způsobené návykovými látkami tak byla podstatně změněna, ale ke změně ustanovení o zmenšené přičetnosti nedošlo. Je tedy třeba uvážit, zda omezení týkající se návykových látek v případě zmenšené přičetnosti nezrušit, neboť dnes již k tomu není patrně důvod, ustanovení § 12 odst. 2 trestního zákona bylo již dávno zrušeno.¹⁷¹

Ostatně již samotný pojem návykové látky budí rozpaky. Legální definici návykových látek najdeme v ustanovení § 130 TZ. Jde o termín neurčitý a zavádějící, neboť vyvolání návyku není pojmovým znakem všech těchto látek. Kromě toho je pojem návyková látka vykládán v právním řádu různě. Vždy tedy bude rozhodující, zda určitá látka v konkrétním případě bude splňovat nároky legální definice (§ 130 TZ).¹⁷²

¹⁷⁰ LANGER, Petr. Trestný čin opilství (dokončení). *Bulletin advokacie*, 2005, č. 3, s. 29.

¹⁷¹ KÓNYOVÁ, Eniko. Zmenšená přičetnost – podněty k rekodifikaci. *Trestní právo*, 1998, roč. 3, č. 11, s. 21-22.

¹⁷² JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2009, s. 191.

Je nepochybné, že by byl namísto vhodnější termín. Otázkou je, zda dostatečně výstižný termín vůbec existuje. Zákonodárcům se ho zatím nepodařilo najít, ačkoli zde snahy byly (např. opojná látka, droga). Tyto pojmy však neprošly, neboť jsou problematické ze stejných důvodů jako pojem návyková látka (ne každá látka je drogou, ne každá látka má opojné účinky).¹⁷³

Zákonodárce by měl také zvážit změnu názvu trestného činu opilství (§ 360 odst. 1 TZ). Tento název je rovněž problematický, protože neodpovídá svému obsahu. Skutková podstata trestného činu opilství nezahrnuje pouze stav opojení. Nepřesný název tohoto trestného činu tedy nereflektuje uvedení se do stavu nepřičetnosti jinými návykovými látkami než alkoholem. Je zřejmé, že formulace ustanovení § 360 odst. 1 TZ, včetně názvu, je ovlivněna zněním § 186 zákona č. 86/1950 Sb. V době přijetí tohoto zákona byla nepřičetnost způsobená užitím jiné návykové látky než alkoholem výjimkou. V současné době, vzhledem k nárůstu zneužívání drog, však budou daleko častější případy nepřičetnosti způsobené jinak než vlivem alkoholu.¹⁷⁴ Název trestného činu opilství je proto v současnosti nevyhovující.

U trestného činu opilství je problematický nejen název, ale především sankce za tento trestný čin. Ve srovnání se zahraničními úpravami je nepřiměřeně vysoká (odnětí svobody na tři léta až deset let). Navíc je tato sankce propojena se sankcí za kvazidelikt (pokud je mírnější, uloží se tato sankce). Ve většině případů se bude tedy postihovat samotný kvazidelikt, a nikoli trestný čin opilství, kdy má být postihováno uvedení se do stavu nepřičetnosti vlivem návykových látek. Takové pojetí je však v rozporu s koncepcí tzv. „Rauschdeliktu“. Aby bylo postihováno pouze zaviněné uvedení se do stavu nepřičetnosti, je nutné upravit sankci za trestný čin opilství, zároveň by nesmělo být možné upravit sankci za trestný čin opilství podle sankce za kvazidelikt. Kvazidelikt je totiž pouhou objektivní podmínkou trestnosti, je tedy rozhodující jen pro zjištění, zda vůbec jde o trestné jednání.¹⁷⁵

V ustanovení § 360 odst. 2 TZ jsou výslovně upraveny obě formy *actio libera in causa*. V tom lze český trestní zákoník vyzdvihnout, neboť zakotvení obou forem *actio libera in causa* v zákoně nebývá časté. Je ale třeba zvážit, zda by nebylo ze systematického hlediska vhodnější zařadit ustanovení upravující *actio libera in causa* za ustanovení o nepřičetnosti (jako další odstavce stejného paragrafu). Jde o obecnou otázku, která je platná pro všechny trestné činy zvláštní části trestního zákoníku, proto by se mělo toto ustanovení přesunout ze

¹⁷³ NOVOTNÝ, Oto a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 6. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010, s. 196.

¹⁷⁴ TERYNGEL, Jirí. Návrat k „Rauschdeliktu“. (K novelizovanému § 201a trestního zákona). *Justičná revue*, 1992, č. 3, s. 26-27.

¹⁷⁵ ŘÍHA, Jirí. Ještě k trestnému činu opilství. *Bulletin advokacie*, 2006, č. 4, s. 35.

zvláštní části do části obecné. Rovněž komentáře a učebnice trestního práva pojednávají o institutu *actio libera in causa* v souvislosti s ustanovením o nepřičetnosti, a nikoli v souvislosti s trestným činem opilství.¹⁷⁶

¹⁷⁶ KÓNYOVÁ, Eniko. *Nepřičetnost (problematika právní úpravy v trestním zákoně České republiky de lege lata a de lege ferenda)*. Praha: Universita Karlova, 1998, s. 47- 48.

Závěr

V diplomové práci jsem se pokusila vymezit a charakterizovat významné trestněprávní instituty, nepřičetnost a zmenšenou přičetnost, a objasnit jejich význam pro trestní právo. Nejde o vyčerpávající pojednání o této oblasti trestního práva, což ani nebylo mým cílem. Jde o to zachytit podstatu nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti a pojednat o otázkách s těmito instituty souvisejícími.

Je pravdou, že zpočátku jsem měla obavy, zda budu schopna naplnit minimální požadovaný rozsah práce. V trestním zákoníku jsou nepřičetnost a zmenšená přičetnost upraveny ve dvou paragrafech, učebnice trestního práva se věnují tomuto tématu na pár stránkách. Při vyhledávání zdrojů jsem však objevila četné odborné články k tématu a zjistila, že existuje rozsáhlá soudní judikatura. Po hlubším proniknutí do problematiky byly mé počáteční obavy rozptýleny. S nepřičetností a zmenšenou přičetností jsou navíc úzce spjaty další instituty trestního práva jako jsou například ochranná opatření, konkrétně ochranné léčení a zabezpečovací detence, o kterých se hovoří v souvislosti se sankcemi za spáchání činu v nepřičetnosti nebo zmenšené přičetnosti. Významným je také trestný čin opilství nebo obě formy *actio libera in causa*, pokud jde o případy, kdy si pachatel způsobil nepřičetnost vlivem návykové látky. Jedním z hlavních pojmů v oblasti nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti je duševní porucha, bylo tedy žádoucí nahlédnout i do odborné literatury zaměřené na psychiatrii a psychologii.

Po dokončení této práce musím tedy konstatovat, že se jedná o problematiku nejen značně komplikovanou, ale i poměrně rozsáhlou.

Výše jsem zmínila duševní poruchu. Jde o jedno z kritérií (biologické), pomocí kterého je nepřičetnost vymezena v trestním zákoníku. Významnou novinkou oproti předchozí právní úpravě (zákon č. 140/1961 Sb.) je zakotvení definice duševní poruchy do nového trestního zákoníku. Zároveň se tak upouští od dělení duševních poruch, které nejčastěji vedou k nepřičetnosti (duševní choroby, chorobné duševní stavy, krátkodobé duševní stavy). Toto dělení se uvádělo v komentářích a učebnicích trestního práva. Nadále tak bude rozhodující, zda lze duševní poruchu, o kterou se v konkrétním případě jedná, zařadit pod zákonnou definici v ustanovení § 123 trestního zákoníku. Definováním duševní poruchy v zákoně by mělo dojít k posílení právní jistoty, nicméně s ohledem na pokrok psychiatrie není možné považovat takovou definici za konečnou.

Dalším významným počinem nového trestního zákoníku, který lze vyzdvihnout, je podání legální definice zmenšené přičetnosti. Lze také přivítat, že úprava tohoto institutu byla

ze systematického hlediska vhodně zařazena za ustanovení o nepřičetnosti do ustanovení § 27 trestního zákoníku. Uzákonění zmenšené přičetnosti by mělo vést k rozptýlení pochybností ohledně výkladu tohoto pojmu. Nicméně zmenšená přičetnost by si jistě zasloužila bližší pozornost zákonodárců, zejména pokud jde o zmenšenou přičetnost vyvolanou vlivem návykových látek.

Lze shrnout, že trestní zákoník přinesl některé žádoucí, nejen výše uvedené, změny týkající se nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti. Přesto existuje řada nevyjasněných a nevyřešených otázek. Některé z nich jsou nastíněny v kapitole sedmé pojednávající o návrzích de lege ferenda. Jedná se především o oblast zaviněné nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti.

Seznam použité literatury

Publikace

- BURDA, Eduard a kol. *Trestný zákon: komentár, I. diel.* Praha: C. H. Beck, 2010. 1136 s.
- CÍSAŘOVÁ, Dagmar, VANDUCHOVÁ, Marie. *Nepříčetný pachatel (aktuální praktické i teoretické problémy trestního práva a trestního řízení v ČR v souvislosti s posuzováním nepřičetnosti – srovnávací studie).* Praha: Institut pro další vzdělávání soudců a státních zástupců, svazek 55, 1995. 97 s.
- ČENTĚŠ, Jozef a kol. *Trestný zákon s komentárom.* Žilina: Eurokódex, 2006. 692 s.
- DUFEK, Miroslav a kol. *Soudní psychiatrie pro právníky a lékaře.* Praha: Orbis, 1976. 269 s.
- IVOR, Jaroslav a kol. *Trestné právo hmotné: všeobecná část, I. zväzok.* Bratislava: Iura Edition, 2006. 530 s.
- IVOR, Jaroslav a kol. *Trestné právo hmotné: všeobecná část, II. zväzok.* Bratislava: Iura Edition, 2006. 607 s.
- JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část.* Praha: Leges, 2009. 895 s.
- JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní zákoník a trestní řád: s poznámkami a judikaturou.* Praha: Leges, 2009. 1216 s.
- JELÍNEK, Jiří, MELICHAROVÁ, Dita. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže: s poznámkami a judikaturou.* Praha: Linde, 2004. 143 s.
- KALLAB, Jaroslav. *Trestní právo hmotné platné v zemi české a moravskoslezské: část obecná i zvláštní.* Praha: Melantrich, 1935. 337 s.
- KÓNYOVÁ, Eniko. *Nepříčetnost (problematika právní úpravy v trestním zákoně České republiky de lege lata a de lege ferenda).* Praha: Univerzita Karlova, 1998. 75 s.
- KRATOCHVÍL, Vladimír. *Trestní právo hmotné: obecná část.* Praha: C. H. Beck, 2009. 797 s.
- NETÍK, Karel a kol. *Psychologie v právu: úvod od forenzní psychologie.* Praha: C. H. Beck, 1997. 140 s.
- NOVOTNÝ, Oto a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část.* 6. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010. 584 s.
- PAVLOVSKÝ, Pavel. *Soudní psychiatrie pro právníky.* Praha: Karolinum, 1998. 75 s.
- PAVLOVSKÝ, Pavel a kol. *Soudní psychiatrie a psychologie.* Praha: Grada Publishing, a. s., 2009. 232 s.

- POLÁČEK, František a kol. *Československé trestní zákony platné v zemích české a moravskoslezské*. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1946. 741 s.
- RÁLIŠ, Antonín. *Studie o přičetnosti*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislavě, 1931. 173 s.
- SOLNAŘ, Vladimír a kol. *Základy trestní odpovědnosti*. 2. vydání. Praha: Orac, 2004. 455 s.
- ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákon: komentář*. 5. vydání. Praha: C. H. Beck, 2003. 1582 s.
- ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákoník: komentář, I. díl*. Praha: C. H. Beck, 2009. 1296 s.
- ŠÁMAL, Pavel a kol. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže: komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2007. 1199 s.
- VANDUCHOVÁ, Marie, GŘIVNA, Tomáš (eds.). *Pocťa Otovi Novotnému k 80. narozeninám*. Praha: Aspi, a. s., 2008. 491 s.
- ŠTUDENT, Vladimír. *Soudní psychiatrie a trestní právo*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989. 101 s.

Odborné články v časopisech

- KÓNYOVÁ, Eniko. Zmenšená přičetnost – podněty k rekodifikaci. *Trestní právo*, 1998, roč. 3, č. 11, s. 19-22.
- LANGER, Petr. Trestný čin opilství (1. část). *Bulletin advokacie*, 2005, č. 2, s. 55-59.
- LANGER, Petr. Trestný čin opilství (dokončení). *Bulletin advokacie*, 2005, č. 3, s. 28-33.
- NEZKUSIL, Jiří, KNOBLOCH, Ferdinand. Několik podnětů k úpravě zmenšené přičetnosti v čs. trestním právu. *Právník*, 1961, roč. 100, č. 2, s. 146-155.
- ŘÍHA, Jiří. Vývoj právní úpravy nepřičetnosti na našem území. *Trestní právo*, 2007, roč. 12, č. 4, s. 35-39.
- ŘÍHA, Jiří. Vývoj právní úpravy nepřičetnosti na našem území. *Trestní právo*, 2007, roč. 12, č. 5, s. 37-40.
- ŘÍHA, Jiří. Vývoj právní úpravy nepřičetnosti na našem území. *Trestní právo*, 2007, roč. 12, č. 7-8, s. 38-48.
- ŘÍHA, Jiří. Ještě k trestnému činu opilství. *Bulletin advokacie*, 2006, č. 4, s. 32-37.
- TERYNGEL, Jiří. Návrat k „Rauschdeliktu“. (K novelizovanému § 201a trestního zákona). *Justičná revue*, 1992, č. 3, s. 25-31.
- ŠVANDOVÁ, Nikola. Výkon ochranného léčení. *Zdravotnictví a právo*, 2010, č. 3, s. 27-31.

Právní předpisy

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění zákona č. 306/2009 Sb.

Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 305/2005 Z.z., trestný zákon, ve znění zákona č. 650/2005 Z.z.

Judikatura

Soudní rozhodnutí č. 33/1968 – I. Sb. rozh. tr.

Soudní rozhodnutí č. 62/1968 Sb. rozh. tr.

Soudní rozhodnutí č. 61/1971 Sb. rozh. tr.

Soudní rozhodnutí č. 41/1976 Sb. rozh. tr.

Soudní rozhodnutí č. 17/1979 Sb. rozh. tr.

Soudní rozhodnutí č. 25/1992 – I. Sb. rozh. tr.

Soudní rozhodnutí č. 22/1993 Sb. rozh. tr.

Soudní rozhodnutí č. 31/1995 – I. Sb. rozh. tr.

Soudní rozhodnutí č. 11/1998 Sb. rozh. tr.

Soudní rozhodnutí č. 10/1999 Sb. rozh. tr.

Soudní rozhodnutí č. 3/2000 Sb. rozh. tr.

Soudní rozhodnutí č. 19/2007 – I. Sb. rozh. tr.

Soudní rozhodnutí č. 17/2008 Sb. rozh. tr.

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 29. června 2005, sp. zn. 3 Tdo 705/2005

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 27. ledna 2010, sp. zn. 8 Tdo 1474/2009

Internetové zdroje

<http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=5&CT=410&CT1=0#prilohy>

<http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=4&CT=210&CT1=0>

<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/kriminalistika/2005/02/jelinek.html>

<http://vsucr.cz/veznice-opava-83/charakteristika-veznice-a-ustavu-pro-vykon-zabezpecovaci-detence-opava-527/veznice-a-ustav-pro-vykon-zabezpecovaci-detence-1230>

Anotace

Diplomová práce se zabývá problematikou nepříčetnosti a zmenšené přičetnosti. Jde o instituty trestního práva, které mají spojitost s duševním stavem pachatele a jsou významné z hlediska jeho trestní odpovědnosti, resp. z hlediska rozhodování o sankci.

Práce začíná nástinem historického vývoje právní úpravy nepříčetnosti a zmenšené přičetnosti. Těžiště práce však spočívá ve vymezení a charakteristice těchto institutů podle platné právní úpravy a objasnění jejich významu pro trestní právo. Pozornost je věnována rozboru kritérií nepříčetnosti, pomocí kterých jsou nepříčetnost a zmenšená přičetnost definovány v trestním zákoníku.

V práci je zmíněna i relativní trestní odpovědnost mladistvých. Zásadním pojmem je zde rozumová a mravní vyspělost. Jedná se o samostatnou podmínku trestní odpovědnosti mladistvých, vedle věku a přičetnosti.

Značný prostor je věnován nepříčetnosti způsobené vlivem návykové látky. Bližší pozornost je pak zaměřena na trestný čin opilství.

Nedílnou součástí problematiky jsou sankční důsledky nepříčetnosti a zmenšené přičetnosti. V práci je uvedena bližší charakteristika dvou druhů ochranných opatření, které jsou významné v této oblasti, a sice ochranného léčení a zabezpečovací detence.

Práce také obsahuje srovnání platné právní úpravy České republiky s právní úpravou Slovenska. Konec práce je pak věnován úvahám *de lege ferenda*. Ačkoli nový trestní zákoník přinesl řadu pozitivních změn jako je například legální definice zmenšené přičetnosti, některé otázky zůstaly nevyřešené, a proto by jim měl zákonodárce v budoucnu věnovat hlubší pozornost.

Klíčová slova

Nepříčetnost, zmenšená přičetnost, pachatel, duševní porucha, trestní odpovědnost, návyková látka, ochranné léčení, zabezpečovací detence.

Annotation

The graduation thesis deals with the issues of insanity and diminished sanity. These are elements of Criminal Law which are related to a perpetrator's mental state and are important in terms of his criminal responsibility especially the decision about sanctions.

At the beginning of this thesis there is an outline of the historical development of the legal regulations of insanity and diminished sanity. The crux of the thesis consists in delimitation and characteristics of these elements by the valid legal regulations and clarification of their importance to Criminal Law. Attention is paid to an analysis of criteria of insanity by which insanity and diminished sanity are defined in the Criminal Code.

There is also mentioned the relative criminal responsibility of juveniles. Main terms are intellectual and moral maturity. It is an individual condition of the criminal responsibility of juveniles besides the age and sanity.

Considerable space is given to insanity caused by addictive substances. Closer attention is paid to the crime of insobriety.

The integral part of these issues is punitive consequences of insanity and diminished sanity. The thesis contains closer characteristics of two types of protective measures which are significant for this area and these are compulsory treatment and preventive detention.

The thesis also contains a comparison between the valid legal regulations of the Czech Republic and the Slovak Republic. The end of the thesis is devoted to considerations *de lege ferenda*. Although the new Criminal Code has brought many positive changes for example legal definitions of diminished sanity but some questions has stayed unsolved. This is the reason why lawmakers should pay more attention to these issues in the future.

Key words

Insanity, diminished sanity, perpetrator, mental disorder, criminal responsibility, compulsory treatment, preventive detention.

